

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

**Liturgické texty Tobiáše Závorky
Lipenského o manželství**

Ondřej Matějovský

Katedra církevních dějin (27-CD)
Vedoucí práce: Ota Halama, Th.D.
Studijní program: Teologie B6141
Studijní obor: Evangelická teologie 6141R007

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem *Liturgické texty Tobiáše Závorky Lipenského o manželství* napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 13. června 2013

Ondřej Matějovský

Bibliografická citace

Liturgické texty Tobiáše Závorky Lipenského o manželství [rukopis] : bakalářská práce / Ondřej Matějovský ; vedoucí práce: Ota Halama, Th.D. – Praha, 2013. – 127 s.

Anotace

Tato bakalářská práce s názvem *Liturgické texty Tobiáše Závorky Lipenského o manželství* se zabývá vybranými oddíly Závorkova kancionálu *Písně chval Božských* a agendy *Pravidlo služebností církevních*. Z těchto pramenů jsou zde transkribovány vybrané oddíly, pojednávající o manželství. V úvodu práce je životopis a deskripce díla Tobiáše Závorky Lipenského, luterského kněze, následně děkana Doubravnického, žijícího v letech 1553 – 1612 v olomouckém kraji. Závorkovy bohoslužebné texty jsou v druhé části práce srovnány s podobnými paralelně užívanými agendami a kancionálem. Tím je Závorkovo dílo představeno v kontextu bohoslužebných tisků 2. poloviny 16. a počátku 17. století.

Klíčová slova

Tobiáš Závorka Lipenský, Písně chval Božských, Pravidlo služebností církevních, kancionál, agenda, manželství.

Summary

This bachelor's work named **Liturgics texts by Tobiáš Závorka Lipenský about the marriage** deals with select parts of Závorka's hymn book called Songs of Divine Praise (Písně chval Božských) and the paperwork called The rule easement ecclesiastical (Pravidlo služebností církevních). Select parts talking about the marriage are transcribed from these sources. In the introduction of this work there is the curriculum vitae and the description of the work of Tobiáš Závorka Lipenský, liturgic clergyman, later dean of the region of Doubravník, who lived between 1553 and 1612 in the region of Olomouc. In the second part of the work there are Závorka's liturgic texts compared with particular parallelly used paperworks and hymn book. It presents Závorka's work in the context of the liturgic prints of the second middle of the sixteenth and the beginning of the seventeenth century.

Keywords

Tobiáš Závorka Lipenský, The songs of Divine Praise, The rule easement ecclesiastical, hymn book, paperwork, marriage.

Poděkování

V první řadě bych rád poděkoval Otovi Halamovi, Th.D. za pomoc s výběrem tématu této práce, za podporu, odkazy k sekundární literatuře, hodnotné rady a připomínky při tvorbě transkripce. Díky jeho vstřícnému přístupu a trpělivosti bylo pro mě psaní této práce radostí.

Můj dík a obdiv patří též mé manželce Anně Matějovské za podporu a bezpodmínečnou trpělivost ve dnech, které jsem netrávil s rodinou, ale nad touto prací.

Obsah

Úvod	8
1. Biografie Tobiáše Závorky Lipenského	10
1.1. Závorka bratr i luterán?	12
2. Literární dílo Tobiáše Závorky Lipenského	15
2.1. Zpívání pohřební	15
2.2. Písně chval	16
2.3. Pravidlo služebností	24
2.4. Neověřená literární činnost	29
3. Transkripce Závorkových liturgických textů o manželství	31
3.1. Metodika přepisu <i>Písní chval</i>	31
3.2. Transkripcie kancionálu <i>Písně chval</i>	33
3.3. Metodika přepisu <i>Pravidel služebností</i>	75
3.4. Transkripce agendy <i>Pravidlo služebností</i>	76
3.4.1. Doplnky k transkripci <i>Pravidel služebností</i>	88
4. Srovnání Závorkových liturgických textů o manželství s vybranými oddíly agend a kancionálu	94
4.1. Srovnání kancionálů	96
4.2. Srovnání agend	99
4.3. Závěr srovnání	104

Závěr.....	105
Seznam literatury.....	107
Přílohy	112
Příloha 1. Akrostich v <i>Písni na řeč z knih ekleziastiku</i>	112
Příloha 2. Paralelní přepis vybraných písní kancionálu Jakuba Kunvaldského a Tobiáše Závorky Lipenského	116

Úvod

Na podzim roku 2012 jsem se intenzivně zabýval evangelickými agendami, zejména pak liturgickými formuláři svatebních shromáždění. V této souvislosti mě seznámil pracovník katedry Církevních dějin ETF UK Ota Halama, Th.D. s literárním dílem kněze Tobiáše Závorky Lipenského. Následně mi navrhl zpracovat vybrané oddíly Závorkových textů v bakalářské práci. Rozhodl jsem se to tedy v této práci učinit.

Hlavním tématem bakalářské práce jsou samotné liturgické texty Závorkovy agendy *Pravidlo služebností* a kancionálu *Písně chval* pojednávající o manželství a jejich transkripce (3. kapitola). Dále jsem na základě kritického zpracování dostupné literatury vypracoval biografii Tobiáše Závorky Lipenského (1. kapitola) a deskripci jeho literární činnosti (2. kapitola). Obsahem 4. kapitoly je pak srovnání Závorkových liturgických textů s vybranými paralelně užívanými agendami a kancionálem.

Cílem této práce je na prvním místě provedení samotné transkripce níže uvedených Závorkových textů (včetně dohledání citací, odkazů apod.), následně jejich zařazení do kontextu vybraných církevních tisků té doby, a to na základě vzájemného podrobného srovnání. Mým záměrem je též podrobně představit Závorkův život a dílo. V neposlední řadě je mým cílem poukázat na podobu Závorkovy bohoslužebné liturgie svátosti manželské, přispět k hlubšímu poznání liturgických textů Tobiáše Závorky Lipenského a přiblížit tyto dobové prameny čtenáři.

Životem Tobiáše Závorky Lipenského a zejména jeho literární tvorbou se již v minulosti mnozí zabývali. Z autorů podrobnějších studií bych zmínil zejména Bohumíra Indru a Františka Hrubého. V současné době se Závorkovým životem a vybranými oddíly pramenů zabýval zejména Ota

Halama Th.D., a to ve studijních textech UK ETF *Acta reformationem bohemicam illustrantia 6, Coena Dominica Bohemica*. Jeho zpracování biografie Tobiáše Závorky Lipenského a vyhotovení transkripce mi bylo nemalou inspirací a pomocí. Ota Halama je totiž dle mého zjištění takřka jediný, kdo zpracoval Závorkovu biografii bezchybně.

Liturgické texty Tobiáše Závorky Lipenského, které předkládám v 3. kapitole, jsou zde transkribovány poprvé. Dodnes neexistuje ucelené vydání přepisu Závorkových *Pravidel služebností* a *Písní chval*, ani přepis oddílu pojednávajícího o manželství.

1. Biografie Tobiáše Závorky Lipenského

Otec Tobiáše Závorky Lipenského, Jiřík Závorka, přišel do Lipníka za prací (v 50. letech 16. století) ze Sosnice v Horním Slezsku jako ševcovský tovaryš. V Lipníku se mu z prvního manželství (uzavřeného roku 1552) s Annou Farářkou (zemřela krátce po porodu) narodil roku 1553 syn Tobiáš. Jiřík Závorka zemřel roku 1563, v Tobiášových deseti letech.

Vzdělání započal Tobiáš Závorka ve zdejší bratrské škole. V březnu 1564 se začal učit krejčovskému řemeslu u svého otčima Jakuba. (Jiřík se po smrti své ženy Anny Farářky oženil s blíže neznámou Markétou, která se po smrti Jiříka provdala roku 1564 za měšťana Jakuba Opavského, později známého jako Jakuba Závorku.). Učení Tobiáš dokončil v březnu 1565. Do roku 1568 se nejspíše z důvodu častých nemocí zdržoval v Lipníku. Následně se vydal na cesty a do roku 1570 pracoval v hornoslezské Hlivici (Gliwici), kde se opět potýkal s častými nemocemi. Zde se pravděpodobně zdokonaloval v řemesle a učil se německy. Roku 1570 se, opět nemocen, usadil v Dřevohosticích až do roku 1578. Zde si koupil dům a pravděpodobně se také oženil s blíže neznámou Dorotou. Měl pak dva syny¹, staršího Jiříka Závorku Lipenského, později luterského kněze (od roku 1606) v Kunštátě a v Sebranicích u Kunštátu a Václava Závorku Lipenského, později rektora školy v Doubravníku a knihtiskaře ve Velkých Němčicích. Ze smlouvy, která byla po Tobiášově smrti sepsána na radnici v Doubravníku o vyrovnání majetku, je patrné, že byl ženat dvakrát a že vedle Jiříka a Václava měl dívka Kateřinu,

¹ Jireček, *Dějiny literatury*, 352 uvádí, že měl Tobiáš Závorka ještě třetího syna Matouše, který byl v době smrti svého otce Tobiáše duchovním správcem v Doubravníku. O této skutečnosti ovšem pojednává pouze Jireček. V žádné jiné literatuře jsem tuto informaci nedohledal.

Annu, Ester, Alžbětu, Marušku, Jana, Pavla a Juditu. Ani druhá manželka však nežila déle než Tobiáš Závorka.

Mezi léty 1572 – 1578 dosáhl Tobiáš Závorka Lipenský ordinace na evangelického kněze. Ordinován byl nejspíše ve Slezsku a působit začal v Dřevohosticích. Kdy a kde studoval, není známo. Roku 1579² odešel Tobiáš z Dřevohostic do Slavkova u Brna, kde do léta 1582 působil jako evangelický farář. Po konfliktech, které zde měl Tobiáš s místními bratřími, byl nucen Slavkov opustit. Odešel do Moštěnic u Přerova ke svému švagru, správci místní evangelické církve, kde pobýval až do roku 1583, kdy nastoupil na novou faru kdesi u Vsetína (nejspíše Pržno).

Další zpráva o Tobiášovi pochází až z roku 1590, kdy byl farářem v Olší na Tišnovsku³. Zde se již začal věnovat publikační činnosti. V letech 1592 – 1597 byl farářem v Bystřici pod Hostýnem⁴, následně⁵ děkanem a farářem na faře doubravnické.

² Jireček ve své knize *Dějiny literatury*, 352 uvádí, že byl Tobiáš Závorka v tomto roce kazatelem v Doubravníku. Toto tvrzení se však neshoduje s žádnou další literaturou (např. Halama, *Acta reformationem*, 143; Indra, *Slezský sborník*, 131 etc). Je pravděpodobné, že došlo k pouhé záměně dat 1579 za 1597. Roku 1597 totiž Závorka skutečně „přijal farářské místo v Doubravníku“ (Halama, *Acta reformationem*, 143).

³ Jireček, *Dějiny literatury*, 352 uvádí, že byl Závorka farářem v Olší roku 1592. To se ovšem neshoduje s další literaturou popisující Závorkův život.

⁴ Jireček, *Dějiny literatury*, 352 opět v neshodě s další literaturou datuje Závorkovo farářské působení v Bystřici až k roku 1593.

⁵ Jireček, *Dějiny literatury*, 352: Závorka se údajně vrátil do Doubravníka roku 1595. Neověřeno.

Tobiáš Závorka Lipenský zemřel ve věku 59 let v Doubravníku roku 1612.⁶

1.1. Závorka bratr i luterán?

„Moravská církev evangelická před Bílou horou se vyvíjela pod silným vlivem slezského luterství, zasahujícího na Moravu přes německé kraje Opavského Slezska a severní Moravy. Na severovýchodní Moravě přispívalo k rychlé luteranisaci kraje též sousedství luterského Slovenska. Po celou dobu krystalizace luterské církve moravské přicházeli na Moravu ze Slezska i Slovenska stovky evangelických kněží.“⁷ Také Tobiášův otec Jiřík Závorka přišel do Lipníka z Horního Slezska. Přestože sama rodina Tobiáše Závorky byla nakloněna Jednotě bratrské („*Jiřík Závorka byl podle všeho Bratrem, nebo vlašným utrakvistou Jednotě nakloněným*“⁸, matka Tobiáše pak také členkou lipenského bratrského sboru, sám Tobiáš navštěvoval bratrskou školu), nezůstal Tobiáš této tradici zcela věrný. Když se ve svých sedmnácti letech

⁶ Srov. Indra, *Listy filologické*, 163,164; Indra, *Slezský sborník*, 126-134; Konrád, *Dějiny zpěvu*, 381; Jireček, *Dějiny literatury*, 352, 353; Srb, *Dějiny hudby*, 31; *Ottův slovník naučný*, 482; Halama, *Acta reformationem*, 143-146; Radimský, *Záhorská kronika*, 49-51; Hrejsa, *Česká konfesse*, 351, 358, (Zde zmíněná literatura se vzájemně liší mj. uvedeným datem narození Tobiáše Závorky Lipenského. Vycházím proto z textu *Listy Filologické* Bohumíra Indry, který na základě nalezeného rukopisného sešitu konceptů svatebních a jiných smluv 16. století (sign. 361) aktového materiálu lipenského městského archivu, nalezl doslovné opisy nejrůznějších smluv týkajících se lipenských Závorků, které mj. upřesňují narození Tobiáše Závorky.)

⁷ Indra, *Slezský sborník*, 126

⁸ Tamtéž, 128

jako řemeslný učeň vydal do hornoslezské Hlivice, zapůsobilo na něj zajisté silně místní luterské prostředí. Tento vliv znamenal údajně obrat v Tobiášových náboženských názorech. Tobiášova cesta vedla z Hlivice do městečka Dřevohostice. Jednalo se o velmi silnou bratrskou osadu, jejíž vrchnost byla horlivým podporovatelem bratří. Utrakvistické proudy zde byly ustraněny a do popředí vstupovali bratří, což muselo zajisté zapůsobit i na Tobiáše. Některé zdroje uvádějí, že „*V celém postupování Závorkově zřejmě viděti snahu napodobovati Jednotu bratrskou*“⁹. Nicméně Tobiášův pobyt v luterské Hlivici na něm patrně zanechal velmi silný dojem, neboť někdy v letech 1572 – 1578 dosáhl ordinace na evangelického kněze. Snad mu byl příkladem a podporou i jeho švagr, kněz, který byl později farářem v Horní Moštěnici u Přerova. Jak se ale později ukázalo, Tobiášův vztah k bratřím nebyl zcela bez konfliktů. Během své farářské praxe ve Slavkově u Brna se účastnil potyčky s jedním z bratrů, která skončila újmou na zdraví. Závorka se pak musel z tohoto činu zpovídat před místním panským poručníkem a nakonec byl vypovězen z panství. Tato zkušenost dozajista vedla k zaujetí vůči bratřím. Závorkova cesta skončila v Doubravníku, kde Tobiáš již jako děkan¹⁰ evangelických kněží vynikal nejen svou publikační činností, ale také jako organizátor evangelické církve v brněnském kraji. „*Zavedl samostatnou správu připomínající Bratří: svolával synody, jež usnášely se o záležitostech duchovenstva, o řádu kostelním.*“¹¹ Je doloženo, že Závorkovy kompetence

⁹ Jireček, *Dějiny literatury*, 352

¹⁰ Hrubý, ve svém článku *Luterství a kalvinismus*, na str. 14 upozorňuje, že se Tobiáš Závorka Lipenský podepisoval jako děkan doubravnický (v Doubravnici u Tišnova).

¹¹ *Ottův slovník naučný*, díl 27, 482; srov. Jireček, *Dějiny hudby*, 352

coby děkana sahaly až do okolí města Poličky. Samostatná organizace duchovenstva, kterou Závorka zavedl, měla trvání i po jeho smrti.¹²

¹² Srov. Jireček, *Dějiny hudby*, 352

2. Literární dílo Tobiáše Závorky Lipenského

Z dosud známého Závorkova literárního díla vyplývá, že se orientoval zejména na praktický život církve. Zajímavé je, že Tobiášovo vzdělání nebylo nikterak rozsáhlé. Uvádí se, že uměl německy a kdesi se později též vzdělal v teologii. „*Neprošel však žádným městským vzdělávacím ústavem, natož univerzitou, a latinské texty, jichž užíval, si musel až do konce života dávat překládat*“.¹³ Některé zdroje¹⁴ přesto uvádějí, že byl Závorka na svou dobu velmi vzdělaný. Tobiáš údajně *znal mnoho starších knih, pro něž si jezdíval až do Prahy*¹⁵, nebo si je nechával posílat do své domoviny. To například potvrzuje dochovaný dopis „*blanenského úředníka Jiřího Skřivánka, zachovaný v rukopise č 893 v brněnském zemském archivu*“.¹⁶

2.1. Zpívání pohřební

Závorkova publikační činnost patrně začíná až rokem 1592, kdy jako farář v Olši na Tišnovsku vydal *nákladem svého kolátora Pavla Katharina z Katharu v Praze písně s notami Zpívání pohřební staré i nové*¹⁷. Předmluva knihy je Závorkou datována z fary ve Volši blíž zámku Perštejna den

¹³ Halama, *Acta reformationem*, 143; Srov. Závorka, *Písně chval*, A 4a

¹⁴ Radimský, *Záhorská kronika*, 49

¹⁵ Tamtéž, 49

¹⁶ Tamtéž, 49

¹⁷ Srov. knihopis č. 17 178: „*Zpívání pohřební staré i nové, shromážděné a složené od kněze Tobiáše Závorky Lipenského.*“, Jiřík Štyrsa, *Praha 1592, dopsáno 29. Června 1591*

sv. apoštolů Petra a Pavla r. 1591.¹⁸ Do tohoto díla Závorka nezařadil jen starší české funerální písně, ale také písně vlastní.¹⁹

2.2. Písně chval

Během farářského působení v Bystřici pod Hostýnem začal Tobiáš pracovat na velkém kancionálu. „*Upravoval k tomu účelu staré písně lidové, vybíral pěkné písně ze starších kancionálů, antifonářů a graduálů a překládal je i z kancionálů cizojazyčných.*“²⁰ Sám Závorka některé písně skládal, například „*uváděl v rytmy antifony a žalmy*“²¹. Téměř hotový kancionál těsně před vydáním v tisk roku 1597²² ale Závorkovi shořel.

Závorka přesto vydal roku 1602²³ (předmluva je datována k 16. květnu 1602²⁴) u Jiříka Dačického²⁵, již jako děkan v Doubravníku, svůj kancionál „*Písně chval Božských, to jest: spěvové svatí církevní, staří i noví, z gradualů, z*

¹⁸ Indra, *Slezský sborník*, 132

¹⁹ Srov. Halama, *Acta reformationem*, 143

²⁰ Indra, *Slezský sborník*, 132; Srov. Závorka, *Písně chval*, A 4a

²¹ *Ottův slovník naučný*, díl 27, 482; Srov. Závorka, *Písně chval*, A 4a

²² Srov. *Ottův slovník naučný*, díl 27, 482; Indra, *Slezský sborník*, 132

²³ Některé zdroje uvádějí chybně datum vydání Závorkových „*Písní chval*“. Např. Konrád, *Dějiny zpěvu*, 381; Hrubý, *Luterství a kalvinismus*, 3, 19; Srb, *Dějiny hudby*, 31 uvádějí datum tisku kancionálu k roku 1606. Tohoto roku byl ovšem pouze proveden dotisk. (O tom více viz níže.) Samotný exemplář Závorkova kancionálu, který zde užívám, pochází z roku 1602.

²⁴ Srov. Závorka, *Písně chval*, list A 5b

²⁵ Srov. Halama, *Acta reformationem*, 143; *Ottův slovník naučný*, díl 27, 482; Radimský, *Záhorská kronika*, 49; Závorka, *Písně chval*, list A 5b; Jireček, *Dějiny literatury*, 352

*antifonářů i jiných všech duchovních písní, latinských i českých, kterýchž se v schromážděních svatých církevních od starodávna požívalo a požívá. Pro rozšíření cti a chvály Pána Boha všemohúcího, v Trojici jediného. A pro vzdělání spasitelné v Boží pravdě všechněch věřících křesťanův, slavného a rozšířeného jazyku slovanského užívajících. V nově bedlivě podlé slova Božího přehlídnutí, shromáždění, spravení a složení od kněze Tobiáše Závorky Lipenského, děkana doubravnického*²⁶. Závorkovy *Písně chval* byly původně vydány jen jako soukromý tisk, přesto byly určeny pro celou moravskou církev luterskou. Jednalo se o dílo velmi rozsáhlé. Samotný kancionál čítá na 660 stran. Vydání nového kancionálu podporovala i nekatolická šlechta, která se hlásila k Augšpurské konfesi.²⁷ Na listu A 2a Závorkových *Písní chval* jsou uvedeni luterští páni východní Moravy, pan Arkleb z Vickova na Vsetíně, Čejkovicích a Prusinovicích a Jan Žalkovský z Žalkovic na Dobromilicích, kteří údajně přispěli finančními prostředky ke vzniku kancionálu.²⁸ Závorkově dílu se také dostalo jakési poloúřední sankce.²⁹ Za předmluvou *Písní chval* jsou totiž na listech A 6a až (?)³⁰ otištěny oslavné básně funkcionářů nové

²⁶ Knihopis č. 17 175. Užitý exemplář: NK ČR Praha, 54 B 38, dostupný v rámci projektu Memoria (<http://www.memoria.cz/>).

²⁷ Srov. Hrubý, *Luterství a kalvinismus*, 3

²⁸ Srov. Závorka, *Písně chval*, list A 2a; Hrubý, *Luterství a kalvinismus*, 20

²⁹ Srov. Hrubý, *Luterství a kalvinismus*. 20

³⁰ V exempláři Závorkových *Písní chval* (knihopis č. 17 175), který zde užívám, chybí listy A 7a - B 2b. Na těchto listech jsou patrně mj. zmíněni další církevní hodnostáři a lidé, kteří se zasadili o vznik kancionálu. Jelikož některé zdroje (například Hrubý, *Luterství a kalvinismus*, 3, 20) vycházely z tohoto exempláře, jejich výčet těchto lidí je neúplný. Sám jsem proto

evangelické církve olomouckého kraje. Byli to: inspektor evangelických kněží olomouckého kraje (ministorum evangelii Christi in districtu olomucensi inspector) a nástupce Závorkův v Bystřici pod Hostýnem Jan Pořícký (Porzicensus), viceinspektor districtus olomucensis a farář lipenský Daniel Rurichides Bilicensis, senior districtus olomucensis a farář v Kostelci (u Holešova nebo Prostějova) Jonas Fabricius Lipchesoliensis³¹, pastor v Radomilově Eliáš Spaltholz Stolpensis, farář v Paršovicích u Lipníka Daniel Johanides Skoczevinus, pastor v Němčicích Daniel Příhradní Banovinus a syn Tobiáše Závorky Jiřík Závorka Lipnický, kněz v Kunštátě³². Kancionál byl tak schválen místní luterskou církví.

Důvod sepsání kancionálu Závorka obsáhle představuje v „*Předmluvě k kněžím a pastýřům stáda Páně*“: „[A 3a] Znaje pak, že táž církev veliký nedostatek strany spívání snáší a takměř, že žádného v jazyku našem českém spolu shromážděného a ke všem služebnostem svatým napomáhajícího staro církevní[A 3b]ho spívání vytištěného, aby ho všickni požívati mohli, nemáme. Ačkoli v mnohých městech gradualy, antiffonáře psané, jichž se při službách Božích požívá, se nacházejí. Ale ty, jak nejednostejné sou psané a notované i v textích zjinačené i nepotřebnými a slovu Božímu odpornými věcmi někudy naplněné zůstávají, což každý čtoucí a přehlídající dobře spatřiti může. Také k těm spíváním, by pak nejlépe spravená se našla, chudí přicházeti a jich spolu shromážděných dostávati nemohou. A tudy svaté chvály Boží starocírkevní

doplnil seznam hodností ze *Slezského sborníku* B. Indry, str. 133, který patrně vycházel z jiného exempláře.

³¹ Srov. Hrubý, *Luterství a kalvinismus*, 3; Indra, *Slezský sborník*, 133; Závorka, *Písně chval*, listy A 6a, A 6b.

³² Srov. Indra, *Slezský sborník*, 133

v lepší zvyk a povědomost lidem nepřicházejí. K tomu i to přistupuje, že nemaje, než jedinou takovou knihu v kostele, veliký houff lidu okolo ní se shromáždíc, mnozí ji dohlídnouti (zvláště staří) a Pána Boha svého oslavovati, ctíti, chváliti, vzývati (jsouc tím všichni povinni) nemohou. Chudší pak městečka a vsi i toho mýti nemoha, při službě Boží písní a spěvův, jakých dostati mohou, třebas i na škartách přinešených a podlé ledčís hlavy proměněných užívati, aneb zhola pořádek starodávniho církevního spívání opouštěti musejí. A ačkoli před třidcítí lety (totěž jako i já poznávaje) dobré paměti dvoji ctihodný muž, kněz Jakub Kunwaldský etc, dobrou a chválihodnou práci svou nemalů knihu spěvův duchovních³³ shromáždil a na světlo vytištěním jich (jakž tehdáž mohl) vydal, jichž až posavad od pobožných při službě Boží dobře se požívalo a požívá. Však chtěje, aby kniha jeho sloula, svá skládání (někde je i z starými mísíc) o své pokládaje spěvy o jedné věci, ne na jednom místě položil, což těžké a nesnadné (zvláště nepovědomým) k shledání bylo. A k tomu převelmi málo starých svatých potřebných spěvův a lidem, jazyku našeho zvyklých písní, do něho pojal, nad čímž sobě mnozí nemálo stýskali a ku každé potřebnosti užívati ji nemohli. Také ta kniha již se snadně dostávati nemohla a nemůže proto, že již všichni exemplářové vyprodání sou. Písniček starých, ač hojnost tištěných, sme měli, ale ty, jakž nám za to od impressorů, aneb od jiných mudrlantských hlav, divně zmotrchané v těchto, tak v jiných jinak imprimované se nacházejí a v mnohých některé věci daremní a

³³ Závorka zde nejspíše zmiňuje „Kancionál český, jenž jest kniha písní duchovních evanjelistských přináležející k slavnostem a památkám vejročním nedělním i svátečním nikda prvé v tom pořádku od žádného na světlo nevydaný podlé české rubriky a pořádku církevního starobylého. K tomu i nešpor podlé téhož řádu ke všem památkám náležící. Složený a shromážděný od kněze Jakuba Kunwaldského učitele církevního v Starém Jitčíně, 1576. Vytištěno v Holomúci u Jana Olivetského.“ (Knihopis č. 4619.)

slovu Božímu odporné, někde zbytečnost a někde nedostátek syllab i jiné drsnaté věci se nacházejí. Čehož následovalo, že někteří marnou chválou vedeni jsa, nám se posmívali a tudy i náboženství pravé lehčili, právě že svého pořádného kancionálu nemáme a ledčichs ledsjakýchs spěvův, že užívati musíme. Což ač pravda nebyla, neb církev tak mnoho spěvův vždycky má, že jich jednou knihou takměř obsáhnouti nemůže, však proto z těch pomluv mnohé pohoršení i jiné zlé šlo, o čemž pobožní a Pánu Bo[A 4a]hu milí služebníci dobře vědí, nad čímž stýskání od mnohých sem slýchal i sám tím rmoucen byl. A považujíc nejednou toho všeho, Pána Boha věčného sem prosil, aby milý Pán Bůh, poněvadž v zachování a rozhojnění i ostříhání čistého svatého učení církvi své, proti tak mnohým škůdcům a utrhačům pomáhati ráčí, i v tom ji pomoci a někoho k tomu vzbuditi ráčil, aby svatí a pravi spěvové církvi v dostatku předloženi, shromážděni a způsobeni byli. A také s mnohými hodnými a dary Božími osvěcenými lidmi o to mnohdykrát své rozmlouvání sem mival a komu ponoukal jakž jim (některým ještě živým) povědomé jest, aby tu práci na sebe vzali a tím církvi Boží posloužili. A vida, že o tom se neslyší, aby se k tomu kdo živě měl, jsa od mnohých pobožných lidí ponouknut a napomínán a znaje toho velikou potřebu církve Boží býti, s vzýváním milého Pána Boha v tu práci sám sem se vydal a ji podnikl.“

Na základě výše popsané situace se Závorka odhodlal k nelehké práci. Musel celý kancionál založit zcela nově: „[A 4a] A vzavše před sebe staré i nové gradualy a antiffonáře latinské i české, z latinských (čemu sem nesrozumíval) pravdivě sobě sem vykládati dal a je s českými rovnal, přehlídal a podle slova Božího spravoval a očistioval a které dobře od předkův spraveny byly, tak jich v celosti jsem zanechal. Tolikéž písně svaté svrchu připomenuté, i jiné staré církevní od milých předkův našich skládané, aneb z jiných jazykův

překládané, bedlivě sem přehlédli a kdež smysl, slov, rytm hrubě zlý byl, aneb nětco bezpotřebného nesrozumitelného, od někoho proměněného, aneb jinam, než k pravdě patřícího, se nacházelo, to sem vypustil neb opravil, a to toliko slovem některým neb syllabou a jakž potřeba byla, proměnil. Toho se vši pilností šetříc, abych skladateli jeho práce (zvláště nepotřebné) dokonce nepřejinačil od starodávního, dávno zvyklého způsobu spívání neodšel, pokudž jen nejvýš možné bylo. Někde také pro zavření smyslů a spořádání písně, verše proměňovati nové a z některé písně dvě (však nemnoho) dělati a některým začátky nové dávati sem musel a kdež které změněny bezprostředně byly, ku prvnímu užívání sem je obrátil. Kdež pak potřebí bylo a čeho se nedostávalo zvláště o hlavních artikulích náboženství křesťanského, mnohé písně z základu Písem svatých nejjistších znovu jsem skládal, pod jisté titule a v dobrý pořádek uvedl a shromáždil přidav k tomu antifony, žalmy, písně svatých Starého i Nového zákona, jakž v Bibli svaté léta 1577 v Praze vytištěné³⁴ se nacházejí, toliko rozděliv je tytlíky a virgulkami, aby spívány býti mohly. A summou všechna a všeliká ke všem časům, cílům při službách svatých, i obzvláště nám potřebná svatá spívání, sem shledal, složil, spořádal a v jednu knihu k snadnému vše[A 4b]ho nalezení uvedl. Což ač mi velikou a těžkou prací bylo, však ani jednoho kusu verše v tuto knihu sem nevložil, abych toho prvé nepřehlídil, s jinými nesrovnal kam patří a má-li pravý smysl toho, odkud a

³⁴Pravděpodobně se jedná o: „Bibli česká, tj., všecka svatá Písma, obojího, Starého i Nového zákona, opět v nově vydaná a vytištěná = Bible Melantrichova: Tato kniha Zákona obojího, Starého i Nového, od Boha, skrze Mojžíše i jiné svaté lidi, Ducha svatého vdechmutím sepsaná a vydaná, v němž se jistá a gruntovní vůle Boží oznamuje, aby každému věřícímu křesťanu k spasení jistému sloužila, jest... 5. vydání v Starém městě Pražském, prací a nákladem Jiřího Melantricha z Aventýnu, 1577.“ Knihopis č. 1105. Srov. Hrubý, *Luterství a kalvinismus*, 21

proč vzato jest, nepovážil. A chtěl-li sem, aby ten dostatek byl, kterýž se v knize spatřiti může, ach, jak sem se mnohých věcí nahledati musel, z starých nepřijemných (helekáni) je vytahuje a pracně spravuje. Což vše sem rád s chutí činil a milý Pán Bůh mi žehnal, mysl mou osvěcovati ráčil, že sem to vše i dokonal, z čehož jeho svaté milosti bud' věčná čest a chvála. Již pak spravenou maje, mnohým dobrým lidem všelikého stavu jsem jim ukázal a k přehlednutí a uvážení podal. Až i vám, kněží Páně, mnohým společně shromážděným, i obzvláště některým povědomým, spívání církevního sem ji předložil a k bedlivému soudu podal. Kdež od vás mnohých společně i některých obzvláště bedlivě ohledována byla, nedostatci ukázaní i napraveni sou a zahodnou, svatou, potřebnou a užitečnou knihu uznána, jakž toho svědectví psaná, od vás i od jiných při mně zůstávající, šíře dosvědčují. A poněvadž, jak od vás, tak i od mnohých jiných pobožných lidí o to sem napomínán byl, abych ji k imprimování pro dobré v církvi lidu Božího přivedl. O to sem se drahý čas se vši pilností staral a vynasnažoval. Ale veliké odpornosti tomu na překážku se postavili, jichž raději zamlčeti, než o nich málo mluvíti, chci. Ale když někteří ctní páni³⁵ k mé žádosti jsouc pravou pobožnosti vedeni, nemalou pomoc mi z statků svých učinili, což jim zde i věčně rač odplatiti Pán Bůh, pro něhož to činili. A ačkoli to mi na větším díle na mizinu přivedeno jest, dal sem se znovu do té práce a svým přetěžkým nákladem ji sem ffdroval. Tak, že již tato svatá kniha k užívání církvi Boží, jako ta, kteráž prvé její jest vytištěná, na světlo vychází, kterouž to knihu svou věrnou práci shromážděnou a spravenou vašim dvoji cti hodnostem všem kněžím Páně, kteříž stráž držíte nad stádem Kristovým v církvi jeho a jazykem vzáctným slovanským služby Boží na kterýchkoli místech konáte, nynějším i budoucím obětují, připisují a oddávám.“

³⁵ Jedná se pravděpodobně o výše zmíněné luterské pány východní Moravy.

Závorkův kancionál *Písně chval* byl podruhé vydán roku 1606. Srb v *Dějínách hudby* (str. 31), jak jsem již dříve zmínil, mylně považuje toto druhé vydání Závorkova kancionálu za první. Dále uvádí, že druhé vydání Závorkových „*Písní chval*“ neslo titul: Kancional neb zpěvové církve evangelické, starší i nové v jedno shromáždění s přidáním Žalmův streycových a bylo vydáno roku 1620³⁶, tedy již po smrti Tobiáše Závorky Lipenského. Zde je nejspíše myšlen *Kancionál anebo zpěvové církve evangelické, starší i noví, v jedno shromáždění, přehlédnutí a vůbec, pro čest a slávu Boží i vzdělání pobožných, od kněží Páně evangelických vydání a s povolením konsystoře Pražské vytištění u Daniele Karla z Karlspergka 1620.*³⁷ (Jelikož se mi nepodařilo nahlédnout do exempláře tohoto díla, vycházím zde z popisu tohoto pramene, otištěného u Hrubého, *Luterství a kalvinismus*, 21.) Jak v knihopisných databázích³⁸, tak v sekundární literatuře se mi nepodařilo dohledat jakoukoli spojitost mezi tímto kancionálem a Tobiášem Závorkou Lipenským. Srb v *Dějínách hudby* své tvrzení, že je tento kancionál druhým vydáním Závorkových *Písní chval*, nikterak nedokládá či dále nevysvětluje. Samozřejmě je možné, že tento kancionál obsahuje některé písně Závorkových *Písní chval*. Je však pravděpodobné se domnívati, že se nejedná o opětovné vydání Závorkova Kancionálu. Tomu napovídá i fakt, že tento kancionál pochází z církve brněnského kraje, zatímco Závorka se hlásil do kraje

³⁶ Srov. Srb, *Dějiny hudby*, 31

³⁷ Číslo knihopisu se mi nepodařilo dohledat. Uvádím proto pouze signaturu tohoto pramene: NK ČR, sig. 54 B 000052

³⁸ <http://www.knihopis.org/>

olomouckého.³⁹ (Stejně tomu je i v případě katechismu, na němž se dle některých zdrojů Závorka údajně podílel. O tom viz níže.)

2.3. Pravidlo služebností

Roku 1607 Vydal Tobiáš Závorka Lipenský církevní agendu *Pravidlo služebností církevních, to jest shromáždění všeho spolu, čehož se při služebnostech Páně v církvi svaté od starodávna užívalo a užívá. Od těch, kteříž v jazyku českém služebnosti Boží konají. Shromážděné spravené a složené Od Kněze Tobiáše Závorky Lipenského, děkana Daubravnického, Velké Němčice u Židlochovic 1607.*⁴⁰ Předmluva je datována „z fary Doubravnické, léta páně 1607. Dne měsíce října 24“⁴¹. Závorkova agenda je podobně rozsáhlým dílem jako kancionál. Čítá na šest set stran. Je ji tedy „možno právem označit za největší předbělohorskou tištěnou agendu“⁴², která byla vytištěna česky⁴³. O tom, že se tato agenda těšila nevídané vážnosti, svědčí mimo jiné to, že byla užívána exulantským sborem v Žitavě až do 18. století.⁴⁴

³⁹ Srov. Hrubý, *Luterství a kalvinismus*, 21

⁴⁰ Knihopis č. 17 177. Užitý exemplář pochází z Vědecké knihovny v Olomouci, se signaturou II 32.062 (Jedná se o digitalizovaný dokument.)

⁴¹ Závorka, *Pravidlo služebností*,)(1a

⁴² Halama, *Acta reformationem*, 145

⁴³ Srov. Hrejsa, *Česká konfesse*, 358 (Nejedná se ovšem o první agendu tištěnou v českém jazyce. F Hrejsa v *České konfessi*, na str. 356 uvádí, že „první tištěná česká evangelická agenda“ jest *Agenda česká, to jest spis o ceremoniích a pořádcích církevních ... Lipsko, Georg Deffner, 1581*. O té viz níže.)

⁴⁴ Srov. Hrejsa, *Česká konfesse*, 359

Stejně jako v případě *Písní chval* jsou i zde na listech)(3b až)(4b otištěny oslavné latinské básně od E. Spaldholze, kněze v Kunštátě, Matěje Romence Pražského, děkana v Českém⁴⁵ Brodě, Jana Tykalidesa Skuteckého, kněze v Krhově a Jiříka Závorky, kněze v Celbramicích.⁴⁶

Sám Závorka v předmluvě *Pravidel služebností* psané panu Janovi Zeidlicovi z Šenfeldu na Polné a Přibyslavi popisuje důvod sepsání agendy: „[:) 3b] *A vědouc já to, milostivý pane, že dobrý a svatý řád při služebnostech má svůj původ z Boha a on sám své zalíbení nad ním míti ráčí. A znaje, že d'ábel, nepřítel lidského pokolení (ještě se nepolepšil), ale jakž prvé vždycky usiloval, i nyní usiluje, aby pravé služby Boží skrze zlé lidi zlechčil, převrátil a ledcjakýmís novotami lidem slibnými zanečistil. A chtíc rád k zachování čistých služeb a poct Božích nápomoci, podlé povinnosti mé, kterouž sem zavázán Pánu Bohu svému, vzal jsem před sebe, s jeho svatou pomocí, k sepsání knihu tuto, dav jí jméno Pravidlo služebností církevních.*“

Z následujících slov Závorkovy předmluvy je patrné, že zastával staré bohoslužebné řády, které zde upravil ve smyslu evangelickém⁴⁷: [(:) 3b] „*A shromáždil sem do ní všechno to, což k konání služeb Božích čistému, řádnému, dávno v církvi zvyklému a nařízenému, přináleží. Uvedše v ní řeči a evangelia celoroční, dávno v církvi k jistým dnům a časům, jakž svrchu připomenuto, zřízené. A ty sem vzal z Biblí obecní, jakž se říká versí Jeronýmové, tištěné*

⁴⁵ Jireček v *Dějinách literatury*, 353, chybně uvádí, že se jedná o Německý Brod. V exempláři *Pravidel služebností*, který zde užívám, je ale na listu)(4a uvedeno následující: „*Mathie Romenetzi Prageni, Pastoris & Ministri EcclesiaeTentonum Brodae Bohemici.*“

⁴⁶ Srov. Jireček, *Dějiny literatury*, 353

⁴⁷ Srov. Hrejsa, *Česká konfesse*, 358

česky v Praze léta 1577⁴⁸. Modlitby i jiné, vše na větším díle starobylé a dávno v církvi užívané z kněh církevních a z učitelův pobožných sem shledal, podle pravidla Slova Božího očistil. A kde potřebí bylo a najíti se nemohli, i nových nadělal toho způsobu při tom šetřice, jež sem při starobylém skládání modliteb církevních spatřil tak, aby ke všem cílům, časům a potřebnostem sloužiti mohly. Tony staré, podle nichž se vše spívá, shromáždil.

A Summou všechno to, čehož se kdykoli při služebnostech od služebníkův Božích, kněžích Páně potřebuje, vzavše to z agend dobrých, šetřic však při tom způsobu, dávno v zemích těchto v církvi zvyklého sem sepsal a v knihu tuto shromáždil. Jakž to vše každý, kdož v knihu vhlídne, čtouc poznati sám může. Kterouž již hotovou máje, mnohým kněžím Božím společně i obzvláště sem ukázal a předložil. Kteříž ji za dobrou užitečnou a potřebnou poznavše, mne, abych ji k vytištění přivedl, žádali. Což také, neohlídajíc se na svou velikou potřebnost a nedostatek, [(:) 4a] sem učinil. A podle své nejvyšší možnosti, práci i nákladem svým, ji fedroval. Nepatříc nikam dále, než k slávě Boží a potřebě církve.“

Závorka v druhé části předmluvy psané panu Janovi Zeidlicovi z Šenfeldu vypisuje 5 důvodů sepsání této agendy: „[(:) 4a] Příčiny pak, kteréž mne k sepsání a vydání této knihy přivedly, vaši milosti mně, laskavý pane, jsou tyto: předně, poněvadž my v zemích těchto, kteříž pod obojí, aneb evangelitští, sloveme služby milého Pána Boha v svém přirozeném jazyku konáme a žádné knihy, v niž by to vše spolu shromážděno bylo, sme neměli. A odtud i od jinud to, čehož kdy potřebí bylo, sobě každý pobožný správce shledávati musil. Což i

⁴⁸ Závorka zde pravděpodobně užíval stejnou Bibli, jako v případě *Písní chval* (viz výše). To, že se Závorka přímo hlásil k Augšpurské konfesi, vysvětluje, proč neužíval Bible bratrské, nýbrž tzv. Melantrišku.

obtížnost přinášelo, i k mnohým zlým nespůsobům (jakž sprostným, tak i jiným usilujícím, s novými ceremoniemi, nové náboženství v církvi uvesti) příčiny podalo. A ačkoli dobře víme, že rozdílnost ceremonií pravé víry neruší. Však proto nejlépe jest, jakož jedině Slovo Boží máme, tak aby také jediný dávatel v církvi Boží zřízený a obvyklý způsob při služebnostech Páně zachován byl. Tak, abychom jako jedněmi usty, jedním srdcem ctili věčného Pána Boha a vzdělávali se v křesťanství svém, připodobňujíc se k církvi svaté starobylé a hledíc se v tom srovnati, což nejbliž možné se všemi křesťany právě věřícími po všem světě.

Potom, poněvadž spěvy svaté církevní, v jazyku našem přirozeném, spolu shromážděné a vytištěné máme. Abychom také knihu, obsahující v sobě všechna přísluhování církevní, kteráž se od věrných a pobožných správcův církevních, kněžích Páně konají a v ní vše spolu shromážděné měli tak, aby se v církvi vše rozumně, vážně a pořádně dalo a jako ruka k ruce treffovalo.

Také i pro pomoc k zachování čistých služeb Božích při všem všudy. Všech služebníkův Božích, zvláště sprostných, aby jich sprostnosti dílo Boží v církvi nepustlo, nehynulo. Ale aby tuto pomoc maje ti, jenž jsou dary Ducha svatého nad jiné osvícení, měli příčinu o věcech hodnějších, církvi Boží potřebných mysliti. A sprostní nemoha jinak, ale podlé tohoto pravidla též církvi s opravdovostí sloužiti.“

Závorka se zde staví přímo proti novotám ortodoxů: „[(:) 4a] Za ním přivedla mne k tomu nejednomyslnost při zachování řádův církevních některých služebníkův v církvi. [(:) 4b] Jsou zajisté někteří, kteříž všecko, což starobylého v církvi zřízeného pro ozdobu služebností Páně býti vidí, že to nad míru modlářským, pohanským a jinak zlým býti praví, s tím toliko se zaměstnávají a bojují. Domnívají se, že při tom, aneb s tím Pánu Bohu

sloužiti, čisté pravdy Slova Božího kázati by nemohli. Tim se nad Krista a jeho apoštoly rozumnější býti ukazují, kteříž ač viděli v chrámě židovském rozličné okrasy ceremonie a mnohé pověrečnosti. Však proto tam kázavali, milému Bohu sloužívati. Tito, byť za těch dnův byli, byli by to chtěli pojednou zrušiti. Nemohouc tehdy toho trpěti, vymejšlejí a usilují pořádek jiný, nový, kterýž bud' u sektářův, bud' u jiných národův (snad i novověrců,) spatří-li v církvech uvesti, na to dnem i nocí myslíce, jak by starý pořádek zrušili, nový svůj představili. Ješto byť se pak i něctco případnějšího vyhledati mohlo, všecko jest daremní a toliko k roztržitostem a mnohým pohoršením, zvláště sprostným sloužící a ukazuje na ty, kdož to vymejšlejí, jejich drzost, všetečnost a vejtržnost, poněvadž pod tím způsobem starým můž se vejborně Pánu Bohu sloužiti a pravda Boží hlásati. A apoštol učí, aby pro věci některé zevnitřní nebylo kaženo dílo Boží. Takoví pak všetyčkové hlásají se sami býti nejučenější a ortodoksy. A praví všechny ty, jenž by jejich novot nenásledovali býti neučené spletené a zle učící. Tudy chtě všechny po sobě potáhnouti tak, že mnozí sprostní služebníci i lid obecní, neuměje rozeznati, co jest modlářského, zlého, škodného a nejsa povědomí způsobu starobylého, dobrého církve jejich novot následují a tudy vždy větší a větší roztržitost v církvi se činí. Aby tehdy (líbilo-li by se Pánu Bohu), těm všem novotám a nespůsobům, přítrž se stal. A vidouc pobožní služebníci církve i jiní křesťané a zvláště páni collátorové, knihu svatou podle starobylého způsobu a užívání církve sepsanou, takových novot škodných se vystříhali jich uvozovati a pohoršení v církvi Boží činiti nedopouštěli, ač chtili hrozného hněvu i trestání Božího ujíti.“

Tobiáš Závorka jasně přitom staví svou agendu na základě Augsburského vyznání: „[(:) 4b] Naposledy: aby všichni lidé poznati a věděti mohli, jaký způsob a pořádek při služebnostech v církvi Páně máme a vedeme,

že starý, dobrý, sprostný a upřímný ten, kterýž sme od otců přijali, kteréhož všickni pobožní od starodávna se vši pilností šetřili, načež také i vyznání konfessí Aušpurske se vstahuje, kteréhož i potomkům svým dochovati usilujeme. Toť jsou hle přednější příčiny mně v Pánu Bohu, milý pane, k sepsání a vydá[)](1a]ní knihy této.

Naposledy přivedlo mne k tomu ochotné milování a přidržení se pravého náboženství a čistých služeb Božích od Vaši milosti, v čemž předně vůle Boží ano, i předkův svých příkladů následovati ráčíte.“

Důležité části této předmluvy Závorka předkládá ve zveršované podobě též kněžím v „*Jiné předmluvě k kněžím vůbec*“ na listech)(1b až)(2a.

2.4. Neověřená literární činnost

Jireček v *Dějínách literatury* na str. 353 a *Ottův slovník naučný, díl 27*, na str. 482 (s odkazem právě na Jirečka) uvádějí, že Tobiáš Závorka vydal dále roku 1608⁴⁹ *Katechismus, to jest sumovní obecné křesťanské učení pod otázkami a odpovědmi sebrané. Ve Velkých Němčicích u Václava Závorky Lipenského, léta Páně 1608.*⁵⁰ Pod předmluvou jsou zde podepsáni jako vydavatelé „[A 2a] děkan, starší a všecka společnost kněží evangelitských v hořejším podkrají brněnském margkrabství Moravského.“ Přestože zde Tobiáš Závorka není jmenovitě uveden jako autor, je na nejvýš na místě se domnívat, že byl u vzniku katechismu jako děkan a evangelický kněz přítomen. Problém je ale v tom, že tato „*úřední publikace vyšla z druhé polovice země*

⁴⁹ Znovu vydáno roku 1613 a 1616. Srov. Hrubý, *Luterství a kalvinismus*, 20; *Ottův slovník naučný, díl 27*, 482; Jireček, *Dějiny literatury*, 353

⁵⁰ Knihopis K03839

brněnské“⁵¹ a Závorkův kancionál i agenda „se hlásily spíše do kraje olomouckého“⁵². Závorkovo spoluautorství na tomto katechismu tedy nelze ani vyvrátit, ani potvrdit.

Vydání Závorkovy agendy a zpěvníku dokazuje určitý vnitřní růst luterské církve na Moravě. Tyto knihy se staly základními bohoslužebnými příručkami pro novoutrakvistickou církev⁵³. O tom, že byly Závorkovy bohoslužebné texty významné, svědčí i skutečnost, že byly užívány i po Bílé hoře, která znamenala konec moravské evangelické církve. Velká část písní Závorkova kancionálu byla například přejata do *Cithary sanctorum*⁵⁴ Jiříka Třanovského.⁵⁵

⁵¹ Hrubý, *Luterství a kalvinismus*, 21

⁵² Tamtéž, 21

⁵³ Srov. Hrubý, *Luterství a kalvinismus*, 19; Hrejsa, *Česká konfesse*, 359

⁵⁴ Zde se jedná nejspíše o *Cithara Sanctorum: Písně duchovní, staré i nové, kterýchž církev křesťanská při výročních slavnostech a památkách ... užívá, k nimž přidány sou písně D. M. Luthera, téměř všechny z německé řeči do naší slovanské přeložené. Od někdy K. Jiříka Třanovského, služebníka Páně, při církvi Svato-Mikulášské v Liptově. V Trenčíně u Impressy Nikodéma Čížka, léta 1659. Knihopis č. K16306*

⁵⁵ Srov. Indra, *Slezský sborník*, 134

3. Transkripce Závorkových liturgických textů o manželství

3.1. Metodika přepisu *Písní chval*

Předlohou transkribovaného textu Závorkových Písní chval mi byl originální exemplář kancionálu *Písně chval Božských, to jest: spěvové svatí církevní, staří i noví, z gradualů, z antyfonářů i jiných všech duchovních písní, latinských i českých, kterýchž se v schromážděních svatých církevních od starodávna požívalo a požívá. Pro rozšíření cti a chvály Pána Boha všemohúcího, v Trojici jediného. A pro vzdělání spasitedlné v Boží pravdě všechněch věřících křesťanův, slavného a rozšířeného jazyku slovanského užívajících. V nově bedlivě podlé slova Božího přehlídnutí, shromáždění, spravení a složení od kněze Tobiáše Závorky Lipenského, děkana Doubravnického. Vytisťeno v staré Praze, u Jiříka J. Dačického, léta 1602.* Tento pramen je exemplářem Národní knihovny České republiky v Praze, se signaturou 54 B 38, s knihopisným číslem 17 175, dostupný v rámci projektu Memoria⁵⁶. Oddíl „O stavu svatém manželském“ je zde na listech Q 24b – R 2b.

Při přepisu jsem se řídil obecnými edičními pravidly.⁵⁷ V ojedinělých případech jsem k docílení správné korekce neznámých slov nebo jejich tvarů užíval databázi slovníků staré češtiny.⁵⁸

⁵⁶ <http://www.memoria.cz/>

⁵⁷ Metodika transkripce, kterou jsem se řídil, je zveřejněna na internetových stránkách <http://vokabular.ujc.cas.cz>, pochází z oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

Poněvadž v *Písních chval* většinou nejsou písně nadepsány či jinak výrazně rozděleny, odděluje je vždy zvětšeným písmem prvního grafému slova písně a delším odsazením od předchozího textu. Každá sloka tvoří samostatný odstavec, verše jsou pak vždy na vlastním řádku.

Dále jsem se snažil v textu písní dohledat citace či aluze Biblických textů. Tam, kde se mi to podařilo, jsou uvedeny v poznámce pod čarou. V poznámkách dále upozorňuji na případnou přítomnost notového zápisu písní či odkaz na folia, kde je takový notový zápis, dle kterého se ona konkrétní píseň má zpívat.

Za pomoci databáze českých duchovních písní tištěné kancionálové produkce 16. – 18. století *Hymnorum Thesaurus bohemicus*⁵⁹ jsem se snažil dohledat původ níže vypsanych Závorkových písní. Podařilo se mi dohledat pouze starší předlohu tří z nich. Všechny pocházejí z Kunvaldského *Kancionálu českého*. (O tom podrobně v kapitole 4.1. *Srovnání kancionálů*.)

⁵⁸ Databáze je dostupná na stránkách Vokabuláře webového: <http://vokabular.ujc.cas.cz>

⁵⁹ Databáze dostupná online, na stránkách Kabinetu pro klasická studia AV ČR, v Oddělení dokumentace a výzkumu kulturního dědictví v českých zemích (<http://www.clavmon.cz/clavis/index.htm>)

3.2. Transkripe kancionálu *Písně chval*

[Q 24b] O stavu svatém manželském.

Verše: 1. Moj 2⁶⁰:

Řekl Bůh, není dobře člověku býti samému.

Učiňmež mu pomoc podobnou jemu.

Jezus Syr 26⁶¹.

Dar dobrý, žena dobrá:

Za dar dobrý dána bývá těm, jenž se bojí Boha.

⁶⁰ 1. Moj 2,18

⁶¹ Sír. 26,3

Jako⁶²: Zvěstujem vám radost etc⁶³. B27⁶⁴

Budiž věčná chvála

Bohu na výsosti,
kterýž jest vše stvořil
z nestíhlé moudrosti,
nebe, zemi také,
i všecko, což jest v nich,
stvoření všeliké.

Naposledy stvořil
člověka krásného,
z země ho učinil,
vdechl v něj Ducha svého,
v ráji ho postavil,
moudrostí, rozumem
nad jiné obdařil.

Poznal to jako Pán,
že jemu samému
není dobré býti,
stvořil pomoc jemu,
Evu, krásnou pannu,

⁶² [Zde i nadále se jedná o odkaz na notový zápis Závorkových „Písní“, dle kterého má být zpívána následně

uvedená píseň.]

⁶³ Závorka, *Písně chval*, B27a

⁶⁴ Závorka, *Písně chval*, B27a, B27b

vyňal z boku jeho,
dal mu ji za ženu.

K níž se mile přiznal
Adam s ochotností,
Pán Bůh je hned oddal
a stvrdil v manželství,
dal jim požehnání,
rost'te a množte se
a naplňte zemi.⁶⁵

Odtudž člověk každý
můž snadně poznati,
že Bůh stav manželský
ráčil naříditi,
z něhoť on původ má,
o chvaliž ho z toho
každá duše věrná.

Pomněti též máme,
jak jest nařízené,
mezi jedním mužem
a ženou stvrzené,
v tomť má založení,
když muže a ženy
jest řádné svolení.

Ti tak dva spojení
v tom manželství svatém,

⁶⁵ Srov. Gn 1., 2.

jsou již učinění
jedno tělo ovšem,⁶⁶
v nichž Bůh byt svůj míti,
chce ve všech zármut[Q 25a]cích
je opatrovati.

Bůh ten stav nařídil,
též jej sám spravuje,
manželův jakž ráčí,
v něj povoláváje
divným svým způsobem,
čehož rozumem svým
my stihnout nemůžem.

Představuje lidi,
vlévá milost v srdce,
by jedno pro druhé,
matku, také otce
bytem opouštěli
a spolu v manželství
mile přebývali⁶⁷.

Ochrany společné
sobě udělujíc,
milosti srdečné
k sobě dokazujíc,
víry ostříhají,

⁶⁶ Srov. Mk 10, 8

⁶⁷ Srov. Gn 2,24 Mk 10,7 Mt 19,5 Ef 5,31 aj.

Pána Boha sobě
přítomného mají.

Svaté nařízení,
hodné vší vážnosti
pro Boha, kterýž je
nařídil v moudrosti,
každý věrný křesťan,
važ ho draze sobě,
aby nebyl trestán.

Nebo Pán Bůh věčný
tento stav spravuje,
z něho pokolení
lidské rozmnožuje
k zdejšímu bydlení,
potom i k věčnému
v nebi přebývání.

Bědat' bude hříšným,
jenž ním pohrdají,
skrze svou bezbožnost
z něho posměch mají,
zlostně jej lechčíce,
Božího zřízení
sobě nevážíce.

Chceť to Bůh trestati
věčným zatracením,
jakž to osvěcuje

přesvatým slovem svým,
což se vše těm stane,
jenž v nešlechtnostech
oplývají marně.

Věčný Stvořiteli,
ó, tebeť, prosíme,
dejž, ať tvé zřízení
my draze vážíme
ve vší poctivosti,
ať je vždycky máme,
ctíc tebe s radosti.

Nebo jsi nám jistě
tím dobře posloužil,
mdloby naše lidské
laskavě uzdravil,
dobře požívati
dejž nám toho stavu,
tebe nehněvati.

Budiž tobě chvála
z toho nařízení,
čest, moc, jasnost, slava,
věčně bez skončení,
rač manžely věrné
po smrti přivesti
do slávy nebeské. Amen.

Děkujmež Pánu Bohu věčnému,
kterýž z lásky a z milosti k lidu svému
stav svatý nařídil,
manžel[Q 25b]ství spůsobil.⁶⁸

Aby dva, ne v jednom přirození
byli, spolu v jedno tělo učinění,⁶⁹
ženu, muže stvořil,⁷⁰
předivné učinil.

Sám je oddal, chtíc tomu na zemi,
aby tím spůsobem do světa skonání
mezi mužem, ženou,
jedním také jednou.

Bylo to svaté pravé manželství
v víře, v lásce nerozdílné tovaryšství,
až právě do smrti,
chce to Pán Bůh míti.

To manželství proto nařízeno,
aby pokolení lidské rozmnoženo
bylo řádem svatým,
Bohem vyměřeným.

Protož milý Pán Bůh rozmnožuje,
věrné manžely z nich sobě osazuje,
na zemi církev svou
i slávu nebeskou.

A tím všecněm na vědomí dává,

⁶⁸ [Text první sloky je vepsán pod notový zápis na listech Q25a, Q25b.]

⁶⁹ Srov. Mk 10, 8

⁷⁰ Srov. Mk 10, 6

že cizoložstvo, smilstvo v ohyzdnosti má,
sám je zapověděl,
aby každý věděl.

Že ten hřích na všech hrozně strestati
chce na těch, jenž smějí manželství lechčiti
věčným zatracením,
slávy své zbavením.

Ba i proto tento stav nařídil,
aby skrz něj tím víc lásku v lidech množil,
zapověděl krevnost,
přátelstvím příbuznost.

Muž manželky aby sobě nebral
z svého rodu, to též i ženě přikázal
tak, aby s jinými
vcházeli v spříznění.⁷¹

Ti pak, jenž by tak spojení byli,
chce, aby sobě v dobrém věrně sloužili,
z milosti vše činíc,
sebe ve všem chráníc.

Aj, hle jsme lid Pána Boha svého,
jsa znamením Krista z církvi spojeného,
jak ji on miloval,
sám se za ní vydal.⁷²

Umřev pro ní, krvi svou ji očistil⁷³
a s ní se na věčnou nerozdílnost spojil,

⁷¹ Srov. Lev 18, 6

⁷² Srov. Ef 5, 25

⁷³ Srov. Zj 1, 5b

za ní se přimlouvá,
chráníc ji, vše dává.

Manželství pak činí slib pořádný,
tak my Kristu skrze slib sme zavázaní,
bychom mu sloužili,
věrni ve všem byli.

Z muže mívá hodnost, čest manželka,
tak hodnost, důstojnost naše z Krista všecka,
jsme dětmi Božími,⁷⁴
máme život věčný.⁷⁵

Budiž chvála Bohu z té milosti,
že jest nařídil ten svatý stav manželský,
jimž nás sobě plodí,
od hříchův odvodí.

O, dejž ho nám dobře užívati
a jej ve vší poctivosti zachovati
mezi námi všemi
do světa skonání.

Žehnejž věrných manželův z dítkami,
Kriste, skrz víru rač se spojití s námi,
pře[Q 26a]bývejž v nás mile
do poslední chvíle.

A po skonání života toho
bychom tebe ženicha a Pána svého
vždycky se drželi,
s tebou v nebi byli. Amen.

⁷⁴ Srov. Ř 8, 16

⁷⁵ Srov. 1J 2, 25

Jako: Bože Otče, Synu také Duše⁷⁶ etc. L10⁷⁷

Alleluja, budiž Bohu věčná chvala

z milosti té, kteráž jest nám učiněna,
že nás k obrazu svému stvořila moc Božská.

Rozumem, moudrosti člověk jest obdařen,
všeho světa mocným Pánem jsa učiněn,
žádný ze všech stvoření nebyl mu v tom roveň.⁷⁸

K zvelebení jména svého náš milý Pan
hojnější dobrotu, milost ukázal nám
v tom, že člověk samotný zde není zanechan.

Laskavě to moudrost Boží obmyslila,
by člověku hodná pomoc dána byla,
protož z něho, když on spal, Evu jest stvořila.⁷⁹

Eva jsouc panna přeušlechtilá, v kráse
přivedená Bohem k Adamovi zase,
on jako k svému tělu laskavě přiznal se.

Bohem danů vzal jest za tovaryšku rád,
tu stavu svatého ráčil jest požehnat
všemohůcí věčný Bůh, čehož záviděl had.

Od nešlechtného svatý jsa jest sveden
a tudy jedem hříchu hrozně nakažen,⁸⁰
on se vší svou rodinou i ten stav posskvrněn.

⁷⁶ Závorka, *Písně chval*, L10b

⁷⁷ [Odkaz na list L10b]

⁷⁸ Srov. Gn 1, 27

⁷⁹ Srov. Gn 2, 18–22

⁸⁰ Srov. Gn 3, 1–7

Odtud mnohé rozličné bídy, těžkosti
přišly na ten stav s velikou obtížností,
nemohl žádný pomoci, až Bůh z své milosti.

Jediného syna poslal nám na pomoc,
by vzav tělo naše, skazil d'áblovu moc,
toho stavu posvětil, všech věcí Pánem jsouc.

Že se Bohu líbí všech věřících sňatek,
doplnil chudých manželův nedostatek,
když v Kání galilejské provedl Božský skutek.⁸¹

Věrná každá duše odtud poznati má,
kterak stav manželský jest věc Bohu liba
tak, že v věrných manželích Duch svatý přebývá.

K jich věci řídící drží nad nimi stráž,
těšíc je v zármutcích, všelijakou nesnáz
sám při nich spokojuje, přemilý hospodář.

Což muž více potěšovati všech věrných,
jako to že milý Pán Bůh přebývá v nich,
v bídách v mnohých zármutcích neopouštěje jich.

Za toť každý má prositi Boha svého,
by požehnati ráčil manželství jeho,
dobrého druha dadouc, zachoval od zlého.

Komuž milý Pán Bůh ten dar dáti ráčil,
máť jistě nad čímž by každý vesel byl,
druha svého vždy vidouc, [Q 26b]Pána Boha chválil.

Ó, přešlechtilá taková společnost,
když dvě věrných v jedno spojí Božská milost,
blahoslavený jest on i ona na věčnost.

⁸¹ Srov. J 2, 1–11

V dobrém sobě ustavičně povolují,
ve všem všudy prácech věrně pomáhají,
k modlitbám, k pobožnosti se i své vzbuzují.

Aj, Bože, rač bdíti nad nářizem svým,
pomahej užiti jeho všem tvým věrným,
by sloužíc tobě věrně zůstali lidem tvým.

Mnohé zármutky, jenž se nalézají v něm,
dejž mile snášeti, posilň ve všem dobrém,
by v pravdě setrvajíc přišli v nebe, Amen.

Panu Bohu jest příjemný
řádný v světě stav manželský,
neb jej sám zříditi ráčil,
když prvního člověka stvořil.⁸²

A protož jej vychvaluje,
Slovo Boží zvelebuje,
v knihách eklesiastika
činí se o něm velká zmínka.

Praví, že blahoslavený
požehnáním naplněný

⁸² [Text první sloky je vepsán pod notový zápis na listu Q26b]

jest, kdož má dobrou manželku,
bude živ s ní dlouhého věku.

V pokoji za mnohá léta
zachová svého života
skrze silnou, zdravou ženu,
neb jest ku potěšení jemu.

Velmi dobrý díl od Boha
vzal ten nad bohatství mnohá,
kdož jest obdařen tím darem,
máť jistě býti čeho vděčen.

Tím darem ten bývá poctěn,
kdož má svatou Boží bázeň,
tudy za své z víry skutky
má zde znamení Boží lásky.

Což jim více propůjčeno
od Boha, na světě dano
bohatství nebo chudoba,
v tom se spolu veselí oba.⁸³

Rozšafnost ctnostné manželky
těší muže svého vždycky,
roztučnější jeho kosti,
živ na tomto světě v radosti.

Zvláště moudrá mlčelivá
žena svatá a stydlivá
jestiť, [Q 27a] milost nad milosti
nemá žádné váhy hodnosti.

V kráse ušlechtilých ctnosti

⁸³ Sir 26, 1–4

dobrá žena v podobnosti,
slunci na výsost vzešlému
nebo čest činí všemu domu.

Jestíť jako svíce jasná,
v domu tmavém postavená,
když pobožnost, ctnost miluje,
zlost neřády přetrhuje.

V tomť ženy krása záleží,
když má stud a bázeň Boží,
podobná k sloupu zlatému,
stříbrnou podnož majícímu.⁸⁴

A toho všeho jest základ,
ve světě ten nejdražší poklad,
když jsou Boží přikázání
složená v srdci ctnostné ženy.

Boží toto ustavení
manželství v světě zřízení
církev svatou znamenává,
s níž Kristus Pán své spojení má.

Neb jakž muži manželka ctná
jest milá i také vzáctná,
tak Kristus své potěšení
má, zde s církví svatou spojení.

Pán v tom libost má největší,
když Slovo jeho nejdražší
církev svatá zachovává,
tím se rozmáhá jeho sláva.

⁸⁴ Srov. Sir 26, 15–21

Z tohoť má veselá býti
církev, když to můž poznati,
že Kristus, ženich nejlepší,
jest spasitel všech věrných duší.

Viny, mnohé nedostatky
církví své odpouští vždycky,
neb za ně dosti učinil,
když smrt podstoupil, krev svou vylil.

Z toho manželům naučení,
by hodně v svém povolání
v lásce manželský bydleli,
na Kristovu lasku pomněli.

O, Bože předobrotivý,
na svůj lid velmi laskavý,
zachovejž tvé nařízení
v čistém užívání na zemi.

Pojíž sam svaté manželství,
dejž v něm svaté tovaryšství,
ať by z sebe potěšení
měli v tomto zdejším bydlení.

Ženichu náš, Jezu Kriste,
církev svou v pravdě tvé jisté
rač ostříhati do smrti
a potom rač v nebe uvesti. Amen.

Ježíš Kristus k nám v svém příchodu prvním
jsouc ode všech hříchův čist,
zasloužil lidem hříšným.⁸⁵

[Q 27b] Nejprv práva v ráji potraceného,
jsa on Pán náš i hlava,
spomohl nám s pádu toho.

Měl v paměti také i stav manželský,
ráčil ho posvětit
skrz slavný skutek Božský.

A to jistě v čas náramně potřebný,
když v galilejském městě,
v Kaně, byl jsouc pozvaný.

Na svadbu tu
člověka pobožného,
skrz nějž obveselení vzali, jsou hosté jeho.

Nejvyššího sobě přítomná měli,
řeči nejpotřebnější
od něho jsou slyšeli.

Lépe bylo řeči Páně slyšeti,
nežli, což světu milo,
kratochvíl provoditi.

Někteří to s radostí přijímali,
ale bezbožní na to
málo pamatovali.

Znal Pán všecka jejich srdce myšlení,
ale však jeho láska

⁸⁵ [Text první sloky je vepsán pod notový zápis na listu Q27a]

nepřestal dobrodiní.

A jakž poznal při svadbě nedostatek,
ihned rychle vykonal
Božský veliký skutek.

A to v ten čas, když jsou vína neměli,
Kristův k služebníkům hlas
stal se, by nemeškali.

Nalévati vody v štandvě kamenné,
kterouž rozkázal nésti
mezi hosté pozvané.

Ach jak divně v víno jest obrácená,
Pán to učinil mocně,
tím svadba zvelebená.⁸⁶

Z toho všickni manželé Bohu věrní
v svých zármutcích se těšte,
jsouc v víře posilnění.

Že Pán Bůh vás má v své Božske paměti,
zármutky, nedostatky
chce rychle proměnit.

Jakž jest o něm ráčil v Kaně pomoci,
tak až podnes svým věrným
jest přítomen svou mocí.

Manželé všickni tomu cele věříc,
mají každičké chvíle
na to mysliti nejvíc.

Aby Páně bázeň každý čas měli,
neopustit' konečně

⁸⁶ Srov. J 2, 1–11

Bůh jich v nížádnou chvíli.

Pane Kriste, pomniž na své v zármutcích,
rač dáti se množiti
v víře, v dobrých skutcích.

Udílejž nám zde svého požehnání
a po tomto životě
vezmi v tvé kralování. Amen.

Bohu věčnému příjemný

stav manželský, jim zřízený
jest a v ráji ustavený.⁸⁷

[Q 28a]Blahoslavena Trojice,
ten stav ustanovující,
prohlásila se mluvíce.

Řka, neníť dobře jednomu
člověku být samotnému,
učiníme pomoc jemu.⁸⁸

A hned dopustil dřímotu
Bůh na Adama v ráji, tu

⁸⁷ [Text první sloky je vepsán pod notový zápis na listu Q27b]

⁸⁸ Srov. Gn 2, 18

stvořil Evu, pannu svatou.

Rozum nemůž vystačiti,
jak ráčil kost z boku vzíti,
tak člověku pomoct dáti.

Jakž Adam procítil ze sna,
poznal, že ta krásná panna
jest s kostí jeho stvořená.⁸⁹

Chvály hodný skutek Páně
oblíbil Adam náramně,
vzal tovaryšku radostně.

Odtud jest původ manželství
dvou, v společném tovaryštví
k Boží chvále i také cti.

Kdož chtí v tento stav vstoupiti,
majít' k Bohu zření míti,
jeho milosti prositi.

By tovaryše dobrého
sám ukázal a od zlého
ráčil otcovsky chrániti,
k dobrému napomáhati.

Takt' jest činil prvním svatým,
bráně jich laskavě před zlým,
dopomahal k věcem dobrým.

Příklad jest na panně Sáře,
Izáka obdařil štědře,⁹⁰
jiným mnohým činil dobře.

⁸⁹ Srov. Gn 2, 21.22

⁹⁰ Srov. Gn 17, 16

Tobiáš mládenec ctnostný,
když vstupoval v stav manželský,
hledal velebností Božský.

Svou manželku napomínal,
spolu s ní k modlitbě povstal,
takto Boha svého vzýval.

K tobě Pane Bože volám,
znajíc, žes nejmocnější Pán,
chvály hodný na věky sám.

Tebeť nebesa i země,
moře, všecky věci jiné
chválí pro skutky tvé divné.

Mužes prvního učinil,
Adama z hlíny jsi stvořil,
tovaryškous ho obdařil.

Že i mě, také hříšnému,
dáš tovaryšku ctnou, věrnou,
prosím, z důvěrnosti pravou.

Smilstvo, že v ošklivosti mám,
protož manželku pojímám,
pro milost plodu ji žádám.

V němž by bylo požehnáno,
jméno tvé oslavováno,
tvé království vzděláváno.⁹¹

Ráčil jej Bůh uslyšeti,
s manželkou mu štěstí dáti,
ve všem dobrém rozmnožiti.

⁹¹ Srov. Tob 8

Tak i Pán Bůh činí každému
člověku bohabojnému,
kdož se v tom utíká k němu.

Bože, jenž všecko spravuješ,
v potřebách své slyšeti chceš,
k nim se milostně skloňuješ.

Uslyš k sobě volající,
buď manželův věrný snoubci,
chraň je před ďábelskou mocí.

O, dejž jim své požehnání,
dej v zármutcích potěšení,
ať tobě slouží [Q 28b]vždy z bázní.

Amen, dejž to milý Pane,
ať v tom stavu ctně trváme,
potom v tvou slávu přijdeme. Amen.

Jako: Bože Otče, Synu, také duše svatý⁹² etc. L10⁹³

Milý Bůh ráčil stav manželský zříditi,
chtě skrz něj pokolení lidské množiti,
tudy všem lidem pomoc potřebnou činiti.

Nepohrdejtež ním, vy, mládež pobožná,
znajíc to, že jest věc Pánu Bohu milá,
k zahánání mnohých hříchův převelmi potřebná.

A však náleží v něj vstupovati řádem
tím, jenž v slovu Božím hodně jest vyměřen,
toho na svatých otcích příklad nám zůstaven.

Při Izákovi ctném, synu Abrahama,
jemuž panna Rebeka manželství dána,
kdo to spůsobil, než Bůh, pohled' duše věrná.

Rebky neznal ani neviděl Izák,
panna, co o ni Bůh smejší, nemohla znát,
mimo obou dvou rozum, Bůh učinil jinák.

Upřímný muž šel s Pána svého rozkazem,
modlil se Bohu v srdci svém poníženém,
obdržel, učinil Pán milost s Abrahamem.⁹⁴

Starý Tobiáš vzýval jest Pána Boha,
též také Sára dcera Rajuelova,
milý Bůh uslyšel jest v modlitbě oba.

A poslal od trůnu svého anjela tam,
by spomohl oběma, jsa milosrdný sám,

⁹² Závorka, *Písně chval*, L10b

⁹³ [Odkaz na list L10b]

⁹⁴ Srov. Gn 24

jej zdravím, syna ženou opatřil milý Pán.⁹⁵

Na cestě nastala mu od ryby nesnáz,
když připloula k němu, lekl se ji Tobiáš,
skrz to je uzdraviti chtěl nebeský lékař.

Odtud počal anjel poselství konati,
jal se Tobiáše pilně namlouvati,
aby Sáro k manželství neodpíral vzíti.

Velmi to zarmucovalo Tobiáše,
že jest prvé slyšel o té panně Sáře,
kterak ďábel podával její první muže.

A odpověděl jest k tomu rychle anjel,
ukáží já tobě, nad kým má moc ďábel,
nad tím, kdož z myslí, z srdce Boha vypověděl.⁹⁶

Ctnostně, svatě v tento stav ty vstoupiti máš,
vyvolíc sobě k modlitbám za tři dni čas,
by potom zdravé dítky vždy rodili se z vás.

Zachoval Tobiáš to poručení, tak
majíc Pannu danou, jal ji napomínat,
Sáro milá, modlme se, ať ráčí požehnat.⁹⁷

A tebe i mne všemohúci milý Bůh
a přijme nás v počet všech svatých manželův,
byť ďábel moci neměl v nás [Q 29a] na věky věkův.

Což když jsou tak vroucně oba dva činili,
požehnání Božské ve všem obdrželi,
vidouc syny synův svých, šťastně se zstarali.⁹⁸

⁹⁵ Srov. Tob 3, 16.17

⁹⁶ Srov. Tob 6, 1–19

⁹⁷ Srov. Tob 8, 4–8s

Hleďtež jich v tom všickni věrní následovat,
chcete-li, ať Pán Bůh račí vás požehnat,
milost, lásku rozmnože, dá v dobrém se zstarat.

Krista s Otcem, s Duchem, Boha jediného,
jenž jest Stvořitel, původ všeho dobrého,
prosíme, všickni spolu z srdce upřímného.

Nerač opouštěti všech věrných na zemi,
kteříž skrze tebe v tento stav vstupují,
slyš, naplň jich modlitby, Otče náš na nebi.

Je i jejich věci opatruj milost tvá,
dejž jim srdce svatou bázni naplněná,
víru, lásku, pobožnost slož v nich, slávo věčná.

Zažehň d'ábla, jenž ruší všechno dobré v nás,
Duch tvůj s námi a v nás přebývej každý čas,
za toť tebe žádáme, o milý Otče náš. Amen.

⁹⁸ Non inveni

Před oddavky.

Jako: Budiž chvála Pánu Bohu⁹⁹ etc. L18¹⁰⁰.

Bud' chvála, Otče nebeský,

že jsi z sve Božské lásky
ustanovil stav manželský,
sám sebous ho posvětil,
máš jej v své ochraně vždycky.

Prosíme tě, milý Pane,
přispějž nám ku pomoci,
ať tě přítomného máme,
osoby tyto přijmi
v počet manželův, žádáme.

V manželství potvrdiž jich sám,
dokaž k nim své milosti,
však jsi jich všemohúcí Pán,
před d'áblem, jeho mocí
i všeckým zlým sám je ochraň.

Dejž jim svaté požehnání,
zdraví, štěstí, pobožnost,
ve všem dobrém rozmnožení,
v víře, v lásce, v svornosti,
ať setrvají do skonání.

Nad to všecko, milý Bože,

⁹⁹ Závorka, *Písně chval*, L18b

¹⁰⁰ [Odkaz na list L18b]

dejž jim to z milosti své,
ať nepoškvrněné lůže
mezi sebou chovají,
tak ujdou věčného hoře.¹⁰¹

Uslyšiš naše modlení,
kříž, zármutky osladč jim,
pro Kristovo zasloužení
rozmnož jejich rodinu,
potom uveď v život věčný. Amen.

¹⁰¹ Srov. Žd 13, 4

Chtěl-li by kdo za nové manžely se modliti,
tehdy v následující písni tu, kde v kterém verši stojí
věrných manželův, polož, aneb jménuj jméno těch
nových manželův, za něž se modliti chceš.

[Q 29b] **O**tče náš, kterýž jsi na výsosti,
věrných manželův požehnej z milosti.

Všaks působce sám stavu manželského,
vzhledniž na ty, jenž chtí v žití jeho.

Jenž tvým řádem v ten tvůj skutek vstupují,
tobě sloužiti v něm s radostí chtějí.

R^o: O požehnej sám nařízení svého,
dejž věrným manželům milost Ducha svého svatého,
rozmnož lásku, osladč kříž,
dejž, ať se bojí tebe každý z nich.¹⁰²

Čistěť jest to tvé, Pane, nařízení,
jimž rozmnožuješ lidské pokolení.

Osazujíc odtud církev na zemi,
doplňuješ kury anjelské v nebi.

Činíš pomoc k uvarování zlého,
všem tvým věrným, jenž chtí užiti jeho.

Ač těžký kříž na manžely dopouštíš,
však proto svých v něm nikdy neopouštíš.

Věčný Pane, činíš z nich nebe sobě,
chceš v nich bydleti, neb jsou milí tobě.

V těch, jenž srdcem z víry tebe milují,

¹⁰² [Text této sloky a refrénu je vepsán pod notový zápis na listu Q29b]

z sebou v lásce, v pobožnosti bydleji.

Ty v nich lásku sám divně zapaluješ,
jako kost z kostí moci svou spojuješ.

Přiznává se mile jeden k druhému,
bohatství, psotu, všecko snesou spolu.

R^o: O požehnejž sám etc.

Och, co nad to v tom životě lepšího,
když tomu dá Bůh tovaryše ctného.

Muži moudrou, ctnou, šlechetnou manželku,
ve všem [Q 30a] životě věrnou tovaryšku.

A manželce pobožného manžela,
jenž by své milé spřáhl duše i těla.

Máť se jistě z čeho každý těšiti,
kohož tim druhém ráčil obdařiti.

Tuť jest víra i milost v upřímnosti,
veselíce se důjdou dnův v hojnosti.

R^o: O požehnejž sám etc.

Statek, zboží po přátelích připadá,
dobrá manželka od Boha se dává.

K němu tehdy všickni hleděti mají,
kteříž v manželství vstoupiti žádají.

Ta regule s nebe jest přinešená,
věrným manželům anjelem zjevená.

Předevšeckým, aby Boha hledali,
by byl spůsobcem stavu jich, žádali.

Chtí-li Bohem kříž vosladčený míti,
dlouho s radosti v dobrém životu býti.

R^o: O požehnej

Znajíc mi to, Otče, k tobě voláme:
věrných manželův / Pavla, Elišku požehnejž, žádáme.

Spojž jich srdce k sobě láskou, věrností,
ať povolují sobě v šlechetnosti.

Dej, ať tobě sloužíc, tebe se bojí,
příkázání tvých pilně ostříhají.

Mezi nimiž učíš příbytek sobě,
(věrné manžely) poroučíme tobě.

R^o: O požehnej sám etc.

Jsouc přítomný všelijaké zármutky,
obracej v radost, podávej své ruky.

Dejž jim moudrost a srdce milosrdné,
by znali chudé, sobě poručené.

Ať rostouc z víry v svaté pobožnosti,
zelenají se v církvi tvé v dlouhosti.

Posvět', přijmi v počet věrných manželův
(tyto manžely), o Bože zástupův.

Ať vyplníc běh života s radostí,
spolu tě chválí v nebi na výsosti.

Amen, Amen, Bože, račiž to dáti,
(věrné manžely) rač věčně milovati.

R^o: O požehnej etc.

Píseň modlitebná, pobožným
manželům

Jako: Majíc v srdci radost¹⁰³ etc. B 25¹⁰⁴.

O všemohoucí, věčný Bože náš,
ráčíš věděti, že vždycky satanáš
tvým skutkům závidí,
byť je lidé lechčili, k tomu je přivodí.

Ty manžely v lásce a v svornosti
chceš míti, byť se množili v svátosti,
on pak nesvornosti
i nevěru vzbuzuje, v plodu škodu čině.

A protož my se vši sniženosti
prosíme, Otče, nakloň se milosti
k nám hříšným z výsosti,
braň nás před d'ábelskou lstí a ošemetnosti.

O račiž ty sám nám pomáhati,
věř[Q 30b]nost, lásku manželskou k sobě míti,
škodně nehřešiti,
v dobrém sobě svolujíc, d'áblu odpírati.

Tělu, jenž jest ke zlému hotové,
ať nesvolujem, posilň nás v té mdlobě,
chraň nás vždycky sobě,
ať v dobrém práci vedouc, sloužíme vždy tobě.

¹⁰³ Závorka, *Písně chval*, B25a, B25b

¹⁰⁴ [Odkaz na listy B25a, B25b]

Zármutky jiné, mnohé bídnosti
osladčujž ty sám tvou v nás přítomnosti,
dejž je mile nésti,
zlou náklonnost v nás ruše, shlad' všecky neřesti.

Ať bychom jsouce láskou spojení,
vždy snadní byli sobě k odpuštění
všechněch provinnění,
v mdlobách sebe snášejíc do svého skonání.

O požehnejž našeho manželství
a račiž sám plod zdarný z nás vyvesti,
tobě Bože ke cti a nám ku potěšení,
dejž mu v dobrém zrůstí.

Braniž dítek našich ode zlého,
dejž jim tvou bázeň, ať se stěhou všeho
tobě nelibého,
byť jich ďábel nesklamal zlostí světa toho.

O račiž jim vůli svou zjeviti,
skloňuj, ať se dají k dobrému vesti,
se vší poslušnosti,
množíc se z víry v skutcích pravé pobožnosti.

Dejž nám sám, Pane, pomoc svou k tomu,
ať je vedeme ke všemu dobrému,
nestolkujíc zlému,
trestcíc je, by sloužili tobě, Bohu svému.

Pomoz nám i jim v dobrém setrvati,
ať se můžeme společně shledati
v tvé věčné radosti,
o, Bože všemohúcí, rač nás v ní uvesti.

Abychom tě tam věčně slavili
z svými dětmi, na tvář tvou hleděli,
dejž to, Pane milý,
uslyš, naplň modlitbu naši v tuto chvíli. Amen.

Dětem modlitebné.

O, Pane Bože veliký,
my k tobě křesťanské
děti nábožně voláme,
s ponížeností žádáme,
uslyš nás, milý Pane.¹⁰⁵

Všaks nás ráčil učiniti,
k obrazu svému stvořiti,¹⁰⁶
v ná[R 1a]ší maličkosti
nemáme z sebe hodnosti
k sloužení tvé milosti.

Neb z pádu rodičův prvních

¹⁰⁵ [Text tohoto odstavce je vepsán pod notový zápis na listu Q30b]

¹⁰⁶ Srov. Gn 1, 27

zůstává v nás škodlivý hřích,¹⁰⁷
že snáz k všemu zlému
hotoví jsme, než k dobrému
a tobě příjemnému.

O, k tobě se utíkáme,
naš nebeský věčný Pane,
račiž pohleděti
na naše nestatečnosti,
ke zlému náklonnosti.

Zažeň od nás ďábla zlého,
uzdrav nakažení jeho,
naplň Duchem svatým,
darem nám nejpotřebnějším,
ať vládnem tělem naším.

Rodičům ať s uctivostí
poddání jsme s ochotností
podlé příkázání,¹⁰⁸
bychom došli požehnání,
jsouc v nich tobě poddání.

Opatrujž rodiče naše
z své milosti v tomto čase
ode všeho zlého,
duši, tělo škodlivého,
pro Krista, syna tvého.

Poněvadž jsou nás zrodili,
na svět také vychovali,

¹⁰⁷ Srov. Gn 3, 1–24

¹⁰⁸ Srov. Ef 6, 1

aby déle s námi
skrz tvé svaté požehnání
byli živi na zemi.

Sloužíc nám k všemu dobrému,
což se líbí jménu tvému,
vidouc obcování
naše, že jest v svaté bázni,
radovali se s námi.

Učiniž, milý Pane,
pro to jméno vyvýšené
Krista syna tvého,
uděl požehnání svého,
zde časně i věčného. Amen.

Písnička modlitebná: dítkám a lidem mladým,
kdož by se měli katechismu učit. I jindy

Spívá se jako: Budiž chvála Bohu z té hoj¹⁰⁹:
M19¹¹⁰.

O náš milý Otče, k tobě my voláme,
pohleď na své dítky od tebe stvořené,
skloň se k nám, milosti pokorně žádáme.

V tvém jménu sme křtění, všemohúci stvorče,
dejž nám ducha svého, osvěť naše srdce,
ať tě milujeme nadevše nejvíce.

Zostří naši paměť, naplň nás rozumem,
vyuč svaté pravdě svým přesvatým slovem,
ať se srdce naše těší v učení tvém.

Tvou přesvatou vůli z slova tvého znáti,
dejž nám, milý Otče, tvé jho na se bráti,
tobě v poslušenství až do smrti státi.

Slyš naše modlitby, před zlostí d'ábla chraň,
bychom neupadli v jeho osidla, sám
pomoz i nad zlým světem vítěziti nám.

Spravujž náš věk mladý, zbuzuj k ctnostem
svatým,
vyuč artikulům k spasení potřebným,
uslyš nás, dítky tvé, však jsi Otcem naším.

¹⁰⁹ Závorka, *Písně chval*, M19b

¹¹⁰ [Odkaz na list M19b]

Bychom zde v církvi tvé rostli tobě k chvále,
vždycky tě slavili, Pána, svého krále
zde i potom v nebi, věčně neskonale. Amen.

[R 1b] K témuž: Každému užitečná.

Jako: Otče náš, milý Pane dejž nám etc¹¹¹. G 11¹¹².

Sam Pane Bože, řid' mne,
ať rostu k tvé cti, chvále,
uč srdce mé, ať se vždy přidrží tebe stále.

R^o: Ej, ják se tvé milosti všechn scela poddávám,
stvořils, také vykoupil, chraniž mne, tebeť žádám.

Lásku tvou přenesmírnou
ke mně, můj Bože, obrať,
faleš d'ábla i světa, dejž mi konečně poznat.

R^o: Bych to znaje, vcházal všelijakých marností,
tak smlouvu, při křtu stálou, plnil vždy s ochotnosti.

¹¹¹ Závorka, *Písně chval*, G11b

¹¹² [Odkaz na list G11b]

Rytířský ať žádostem
těla svého odpírám,
ctnost i svaté anjely ať při sobě vždycky mám.

R°: Ustavičně mé srdce po vůli tvé ať kráčí,
uděliž mi darův svých tak, jakž tvá milost ráčí.

Pokudž mi ráčíš příti
bytu mého na světě,
ať jsem vždy služebník tvůj v tomto bídém životě.

R°: Po smrti bych tam přišel, kdež tě anjelé chválí,
s milými rodiči dejž, bychom se tam dostali.

O svadbě Krista Pána s církví jeho.

Jako: majíc v srdci radost, utěšení etc¹¹³. B 25¹¹⁴.

Chvalen budiž vždy Bůh Otec mocný,
oslavován buď i Syn jeho milý
i také Duch svatý,
jeden Bůh od věčnosti,
z přehojné milosti.

Jenž po pádu člověka prvního
zaslíbil dáti na svět syna svého,
by vysvobodil ho
z tyranství d'ábla zlého,
ze všech okov jeho.

Již to všechno předivně vyplnil
a svadbu synu svému jest připravil
s lidským pokolením,
byť je sobě zasnoubil
s ním věčným spojením.

Stoupil jest s nebe ženich přeslavný
pro svou choť milou k jejímu zvejsení,
vtělil se v panně ctný,
přijavše člověčenství
Pán svatý nevinný.

A tak všecko lidské pokolení

¹¹³ Závorka, *Písně chval*, B25a, B25b

¹¹⁴ [Odkaz na listy B25a, B25b]

vytrženo jest z bídy potupení,
skrze to spojení
smrti svou je očistil
ženich přemilostný.

Tuť jest svadba velká připravená,
čehožkoli potřebuje choť věrná,
všecko hotové má,
by jen ženicha znajíc
byla jemu věrná.

Když jest všecko svým věrným připravil,
v své Božské mysli předivně před zřídil,
Pán svadby poručil
pozvaných povolati,
chtě je slavně ctíti.

A vyslal jest k ním [R 2a] své služebníky,
patriarchy, také svaté proroky
i jejich náměstky,
byť je všickni shrnuli
k ženichu s radosti.

Ale oni všeckým tím pohrdli
a služebníky jeho zohavili,
mnohé z mordovali,
ženicha potupivše,
ten svět oblíbili.

Kteréž jest ten kral velice strestal
a jiných k té své věčné svadbě pozval,
lidi všeho světa,
by naplněná byla

církev jeho svatá.¹¹⁵

O, ženichu náš, Pane Ježíši,
ty jsi svým věrným pokrm nejchutnější,
krmíc tělo, duši
všech těch, jenž k tobě věrou jíti
se pospíší.

Ty jsi svou moci všecky sám stvořil
a za všecky smrt bolestnou podstoupil,
všeckny k sobě zůveš,
kteříž tě chtějí slyšeti,
ty i vyvoluješ.

Nebo nežádáš smrti hříšného,
což jest na tobě, chceš spasit každého,
byť jen lidé chtěli,
k nim se schylujícího
mile přijímali.

Protož svou svadbu zde v církvi držíš
a všechny na ní volati poroučíš,
byť tu hodovali,
spasení připraveného
zde požívali.

Skrze slovo své, také svátosti,
odíváš věrné rouchem spravedlnosti,
ty, kteřížkoli chtějí
pravdám tvým obcovati,
mrtvíc těla zlosti.

S takovými se mile spojuješ,

¹¹⁵ Srov. Mt 22, 2–10

je za svou choť milou vždycky míti chceš,
ve všem je zastáváš,
mdloby a nedostatky
laskavě přehlídáš.

O, přemilé takové spojení,
o, přerozkošné hojné hodování,
věřících k spasení
bude vždycky trvati
do světa skonání.

Ej, nuž všickni, kteříž pozváni jsme,
neb ještě skrz posly zváni býváme,
k té svadbě pospěšme,
v roucho ženichu milé
obléci se hledme.

Víru ženichu svému chovejme,
hlas, jimž nás zůve sobě draze važme,
slib manželský držme,
pro věci světa toho
jim nepohrdejme.

Aby se on na nás nerozhněval
a pokutami zdejšími netrestal,
z církve své nevyhnal
a od nás milování,
ochrany neodňal.

Ještěť jednou chce na svět přijíti
a na své hodovníky pohleděti,
rouchem neoděné
svázati a uvrci

kaže v muky věčné.¹¹⁶

Znajíce to, stůjme v poslušenství,
vážíc sobě draze jeho milosti,
když nás v sebe vštípil,
ratolestem pak přirozeným
neodpustil.

Z něhoť my svou všecku hodnost máme,
o, ctěmež ho věrně, srdcem milujme,
jemu se klanějme,
d'ábla, tělo, hřích [R 2b] i svět
pro něj opouštějme.

Ženichu náš, o, Pane Ježíši,
obleč nás v roucho tobě nejmilejší,
očisť mrzkost naší,
jsa spojen vždycky s námi,
uved' v svatou říší. A.

¹¹⁶ Srov. Mt 22, 11–14

3.3. Metodika přepisu *Pravidel služebnosti*

Při transkripci vybraného textu Závorkovy agendy jsem užíval originální exemplář „Pravidlo služebností církevních, to jest shromáždění všeho spolu, čehož se při služebnostech Páně v církvi svaté od starodávna užívalo a užívá. Od těch, kteříž v jazyku českém služebnosti Boží konají. Shromážděné spravené a složené Od kněze Tobiáše Závorky Lipenského, děkana Daubravnického, Velké Němčice u Židlochovic 1607.“ Tento užitý pramen pochází z Vědecké knihovny v Olomouci se signaturou II 32.062, knihopisným číslem 17 177 (jedná se o digitalizovaný dokument). Oddíl nazvaný „Správa, kterak ženich s nevěstou oddáni býti mají“ je pak zde na listech 290a – 293b.

Při přepisu jsem postupoval stejně jako v případě Písní chval. Transkripce vychází z obecných edičních pravidel. Užíval jsem též databázi slovníků staré češtiny *Vokabuláře webového*. Co se týká grafické stránky transkripce, snažil jsem se přepisovaný text uvést do přehlednější podoby. Jednotlivé části popisované liturgie, stejně jako více odlišných Biblických textů sepsaných společně, uvádím v samostatných odstavcích. Poznámky k liturgii či metodické pokyny pro kněze uvádím též v samostatných odstavcích, navíc však více odsazené ze stran, než další text, a to pro jasnější oddělení od liturgie bohoslužby samé.

V poznámkách pod čarou dále stejně jako v případě Písní chval uvádím dohledané Biblické citace, aluze a případné odkazy z textu na jiné strany *Pravidel služebností* nebo písně Závorkova kancionálu. Tyto dohledané odkazy z textu jsou samostatně přepsány v podkapitole *Doplňky transkripce*.

3.4. Transkripce agendy *Pravidlo služebností*

[List 290a] Správa, kterak ženich s nevěstou oddáni býti mají.

Kteří by v stav svatý manželský vstoupiti a v něm řádně oddáni býti chtěli. Ti mají časně a při nejmenším tu neděli před veselím k svému faráři dojíti, jemu to oznámiti, svatých modliteb církevních i potvrzení, neb oddáni, žádati. A kněz přeslyše žádost jich, má se ptáti, odkud jsou, jsou-li svobodni a propuštěni od vrchnosti. Jestli v tom vůle rodičův, přátel. [List 290b] Nejsou-li přátelé v krevnosti sobě blízcí. Jak pobožně živi byli, kde k službám Božím chodili. Srozuměl-li by, že jsou nesvobodní, nepropuštění neb což koli činí, že činí proti vůli rodičův neb přátel neb že jsou z fary jiné k němu nepřislušející, nemá jich oznamovati, ovšem oddávati. A to pro zachování dobrého svědomí i pro uvarování mnohých těžkostí a zbuzení na sebe hněvu Božího.

Pakli by bezbožní sprznění, aneb neřádně scházející se nalezení byli, ty má trestati, hříchy jich těžce stížiti a proti nim vrchnosti neb ouřadu, aby skutečně trestání byli, užiti. Potom na nich vyzvěděti, znají-li to, že což jsou učinili, tím Pána Boha rozhněvali a zhřešili. Chtí-li pokání činiti, slíbí-li jich neoddávati až rukojmě zastaví, že v plném shromáždění pokoru činiti, hříchu svého vyznávati a za odpuštění prositi budou podlé ukázaní kněze. Když se to tak vše vykoná, má je oddati pro uvarování horšího zlého.

Pakli by řádní pobožní a v manželstvo náležitě vstupující nalezení byli, má je k modlitbám, k hodnému v tom stavu obcování napomenouti, povinnosti jich předložiti a k snášení kříže manželského poučiti a církvi oznámiti, i k modlitbám svatým za ně napomenouti. Viz list 134¹¹⁷.

Promluvení, kteréž by při oddávání činěno býti mělo, tuto slovo od slova se nepíše, než když čas

¹¹⁷ Závorka, *Pravidlo služebností*, 134a, 134b. Text viz Doplněk 1.

zdávání přijde, má kněz vezmouc na sebe komži a štůlu, k oltáři jíti a ženichovi a nevěstě kázati před oltář předstoupiti. A promluviti.

Pomoc naše budiž ve jménu Páně, Amen.

Aneb.

Ve jméno Boha, Otce i Syna i Ducha svatého¹¹⁸, Amen.

Křesťané v Pánu Bohu milí, poněvadž tyto dvě osobě, oblíbeně sobě nařízení Pána Boha našeho, v stav svatý manželský vstoupiti a v něm řádně potvrzení býti žádají a poněvadž (jakž apoštol dí: I. Timo. 4¹¹⁹) každé stvoření, a neb nařízení Boží dobré jest. Však že skrze slovo Boží a modlitbu posvěceno bývá. Aby i tento skutek a nařízení Boží dobré, jehož osoby tyto užití žádají, své posvěcení mezi nimi a v nich míti mohl, a ve jménu a vůli Pána Boha začal i dokonán byl. Uživeme k tomu Slova Božího a modliteb a nejprvé řeč svatou přeslyšíme.

A neb jiným způsobem promluviti a potom řeč z zákona Božího kteroukoli příhodnou vidí přečísti, a neb z ni některý verš předložiti, odtud napomenutí u[List 291a]činiti o stavu manželském, co jest od koho nařízen a proč jak jest Pánu Bohu vzáctný, lidem potřebný. Jakými prostředky v něj vstupovati náleží, pokud trvati má mezi osobami, jak v něm lidé živi býti mají, aby se Pánu Bohu líbili a požehnání i ochranu jeho obdržeti mohli. A o tom viz tato písmo: 1. Moj 1¹²⁰, 2¹²¹, 6¹²², 8¹²³, 19¹²⁴, 24¹²⁵, 34¹²⁶. 5. Moj 25¹²⁷.

¹¹⁸ Mt 28,19

¹¹⁹ Srov. 1. Tim 4,4a.5

¹²⁰ 1. Moj 1,27.28

¹²¹ 1. Moj 2,18.24

Júdy 19. Rut¹²⁸. Žalm 128¹²⁹. Jezus Syr 25, 26. Mat 19¹³⁰. Tobi 7, 8. Jan 2¹³¹. K Řím 7¹³². 1. Kor 7¹³³. Efez 5¹³⁴. 1. Tes 4¹³⁵. 1. Tim 3¹³⁶. 5¹³⁷. K Žid 13¹³⁸. 1. Petr 3¹³⁹. A jinde sou o tom písmá, odkudž jeden každý podlé darů v sobě od Pána Boha propůjčených k zvelebení toho stavu a manželům k vzdělání promluvití má a může.

Po napomenutí a předložení Slova Božího tyto otázky vždycky zachovány býti mají. Vyptajíc se na jména jejich, dí k nim.

I. Žadate-li toho společně, aby jste v stav manželský potvrzeni byli: Jane / Petře / Pavle / etc.

II. Z dobré-li a svobodné vůle pojímáš sobě tuto z. n. za pravou manželku.

¹²² 1. Moj 6,1–8

¹²³ 1. Moj 8,15–18

¹²⁴ 1. Moj 19,30–38

¹²⁵ 1. Moj 24,1–67

¹²⁶ 1. Moj 34,1–31

¹²⁷ 5. Moj 25,5–10

¹²⁸ Rút 1,1–4.22

¹²⁹ Ž 128,1–6

¹³⁰ Mt 19,3–12

¹³¹ Jan 2,1–11

¹³² Ř 7,1–3

¹³³ 1. Kor 7,1–40

¹³⁴ Ef 5,3.21–33

¹³⁵ 1. Tes 4,3–5

¹³⁶ 1. Tim 3,2.4.5.11.12

¹³⁷ 1. Tim 5,1–16

¹³⁸ Žd 13,4

¹³⁹ 1. Pet 3,1–7

Týmž způsobem optá se i nevěsty. A potom zas k ženichovi, jmenujíc ho jménem dí:

III. Ještě se tebe ptám, aby, přijmouc to k své víře a duši, pověděl mi pravdu: nemáš-li slibu pořádného k stavu manželskému s některou osobou pohlaví ženského jinou, kromě této z. n., kteráž podlé tebe stojí?

Odpoví. Kněz dí:

Po druhé i po třetí ptám se tebe, pověz mi věrnou pravdu.

Odpoví. Kněz dí:

Budiž tobě toho Pán Bůh svědek i tito dobří lidé.

Týmž způsobem promluví i k nevěstě. A potom dí:

Poněvadž jste svobodní a žádných slibů s osobami jinými nemáte a v stavu manželském potvrzení býti žádáte, slib manželský povinni jste sobě učiniti a svými ústy před Pánem Bohem i těmito dobrými lidmi jeden k druhému se ohlásiti. A protož podejte sobě pravých rukou. A ty Jane / Pavle/ etc. promluv k manželce své takto:

Já, M. Z., z dobrým rozmyslem a svobodnou vůlí, беру tě sobě (jmenuj ji jménem) za pravou a věrnou manželku. Slibujit' před Pánem Bohem a těmito dobrými lidmi věrnost, lásku, nerozdílnost manželskou zachovati a tebe v ničemž neopouštěti, ani v zdraví, ani v nemoci, ani v štěstí, ani v neštěstí, ani v bohatství, ani v chudobě, ani v žádných protivných věcech, kteréž by mohl na nás milý Pán Bůh dopustiti. Ale vždycky ve všem tvým věr[[List 291b](#)]ným manželem býti chci do mé nebo do tvé smrti.

Potom dí k nevěstě.

Slyšela jsi slib pořádný a veliký sobě, od manžela svého učiněný, na kterýž pamatuj a jemu se důvěř. Jsi také jemu týmž povinna. Protož promluviž k němu takto:

Já M. Z. z dobrým rozmyslem a s svobodnou vůlí, беру tě sobě (jmenuj ho jménem) za pravého a věrného manžela. Slibujit' před Pánem Bohem i

těmito dobrými lidmi věrnost, poslušensví, milost a nerozdílnost manželskou zachovati a tebe v ničemž neopouštět, ani v zdraví, ani v nemoci, ani v štěstí, ani v neštěstí, ani v bohatství, ani v chudobě. Ale vždycky tvou věrnou manželkou býti chci do mé nebo do tvé smrti.

Dí k ženichovi.

Ted' jsi slyšel slib pořádný a veliký sobě, od manželky tvé učiněný, na kterýž pamatujice, jemu se důvěř.

Aby pak věčný Pán Bůh vám v tom svou svatou pomoc dáti ráčil. Jeho Božské milosti takto říkajíc oba dva prostě.

Modlitba manželům.

Stupiž milosrdenství tvé na nás, všemohúcí věčný Bože. A rač nám dáti tvou svatou pomoc, abychom sobě tento slib i to vše, což v něm obsaženo jest, bez zoumyslného přerušení, až do smrti zachovati mohli. Ó oblíb sobě příbytek v nás a zažeň d'ábla i všecko zlé od nás. Vylejž na nás tvé svaté požehnání a zachovej i utvrď ve všem dobrém. Pro Jezu Krista, Syna tvého, Pána našeho, jenž s tebou etc.

Oni předce, necht' se za ruce drží. Kněz pak

promluví k lidu:

Vás také, přátelé milí, napomínám, že se za ně Pánu Bohu modliti budete: A rcetež takto:

Modlitba lidu za ženicha a nevěstu.

Všemohúcí věčný Bože, kterýž jsi stav manželský naříditi i přikázati ráčil. Tvé svaté milosti, prosíme, račiž na ty osoby, kteréž v týž stav manželský vstupují, dobrotivě popatřiti, slibu mezi nimi stalého potvrditi, v lásce tvé je

spojiti a v los svatých manželův tvých laskavě přijíti, od zlého zachovati, požehnání tvé na ně vylíti. A aby v povolání svém podle oumluvy této hodně chodili, rač jim k tomu tvou Božskou pomoc dáti. Pro nejmilejšího Syna tvého, Pána našeho, Ježíše Krista. Jenž s tebou etc.

Po tý kněz obvine štůlou ruce jejich, a neb
položí ruce své na ruce jejich a dí:

Věříc, že Pán Bůh tyto naše modlitby slyšeti i naplniti ráčí.

[List 292a] Potvrzení

Již já moci ouřadu mně od Pána Boha i církve jeho poručeného, slibu napřed učiněného mezi vámi potvrzují a vás v tom stavu manželském oddávám, abyste praví a věrní manželé byli. Ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého, Pána Boha v bytu a v podstatě jediného, Amen.

Což Pán Bůh spojiti ráčil, toho žádný člověk nerozlučuj¹⁴⁰.

Prsteny

Mají-li prsteny k tomu připravené. Di k ním.

Podejtež mi vašich prstenův.

A vezma prsten od ženicha, dá jej nevěstě a dí:

Přijmiž tento prsten darem, daný od manžela tvého, na dokázání k tobě pravé lásky, na kterýžto vzhlédaje, pamatuj stále zachovati slib manželský.

A nevěstín dá ženichu, a též dí:

Přijmi prsten tento darem, daný od manželky tvé, na dokázání pravé lásky, na kterýžto vzhlédaje, pamatuj ostříhati slibu manželského.

¹⁴⁰ Srov. Mk 10,9

Požehnání.

Potom položí jim vážně ruce své na hlavy jich a
dá jim požehnání takto:

Dejž vám Pán Bůh požehnání a ostříhej vás, obratiž Pán Bůh tvář svou
k vám a smiluj se nad vámi. Obratiž Pán Bůh tvář svou k vám a dejž vám pokoj
věčný¹⁴¹, Amen.

Jestli v kostele oddavky jsou, (jakož toho
šetřino býti má, pokudž nejvejše možné, aby
v kostelích oddávání bývali) tehdy kněz, obrátě se
k oltáři, spívá tento verš a modlitbu.

Verš.

Potvrdiž toho, Pane Bože, co jsi spůsobil v nás.

Žáci.

Od chrámu tvého svatého, jenž jest v Jeruzalémě.

Modlitba.

Bože všemohúcí, kterýž jsi muže a ženu stvořiti a je sám v stavu
manželském stvdíc i jiným všem jej naříditi ráčil.

Tvé milosti pokorně prosíme, nedopouštějž, aby to svaté nařízení tvé
mezi námi rušeno a lechčeno býti mělo. Ale milostivě rač to spůsobiti, aby ve
vší poctivosti v svatém a tobě libém užívání zachováno bylo, až do skonání

¹⁴¹ 4. Moj 6,24–26

světa. Skrze Ježíše Krista, Syna tvého milého, Pána našeho. Jenž s tebou i z Duchem etc.

Nota: Jestli by se kdy přitrefilo, že by se některým přísudek právem světským neb duchovním [duchoním] stal, aby voddáni byli, tu netřeba svrchu oznámených otázek: z dobré-li vůle etc. i ji[List 292b]ných. Než hned dejte sobě ruce a slib: bez toho z *dobrým rozmyslem a svobodnou etc*¹⁴².

Toho také má šetřiti kněz, oddává-li osoby stavu vyššího, aby cokoli k ním od sebe mluví, mluvil uctivě, titulem jich vlastním. Než když oni sami činí sobě slib, tedy slovy prostými, jako jiní lidé k sobě mluví mají.

Trefilo-li by se kdy, že by někdo někomu slib neb oddavky zapověděl. Kněz o té věci osobě té, jíž se slib zapovídá, hned oznámiti má a oboum stranám rozkázati se na faře v jistou hodinu postaviti a přivezma k sobě ouřad té obce, tu věc bedlivě přeslyšeti a pokudž možné porovnat.

Uznával-li by se slib prvnější pořádný býti s tou osobou, kteráž slib zapověděla a nemohli by se narovnat a z slibu toho se propustiti, nechtěli. Farář nemá jich oddati, ale poručiti ouřadu, aby ty osoby na dostatečné rukojmě vzali tak, aby před konsistoří, a neb před děkanem a staršími toho kraje stáli a nimi v té věci rozeznáni byli. Pakli by někdo slib zapovídaje, ani před farářem a ouřadem, ovšem před vyššími státi nechtěl

¹⁴² Srov. Závorka, *Pravidlo služebností*, 291a, 291b

neb se nedostavil, tehdy ti, jenž se chtějí, mohou oddáni býti.

Druhého dne služba.

Jest někde obyčej jistě chvalitebný (kterýž by všudy zachován býti měl, že ženich s nevěstou a se všemi hostmy svými druhého dne ráno do kostela jdou. A majíť správcové, pokudž možné lidí k tomu přidržeti, aby se to tak odevšech dalo pro čest a chválu Boží, pro hojnější připomínání a rozjímání o tom Slova Božího. Pro jistší ponuknutí ženicha a nevěsty k vzývání Pána Boha a hledání pomoci jeho. Pro hojnější modlitby obecní za ně). Přičemž, jaký způsob zachován býti má v kostele, tuto se položí. Nejprvé spívá se antifona svatodušní: Přijdiž o svatý Duše¹⁴³ etc, potom Kyrie¹⁴⁴, Et in terra¹⁴⁵, též svatodušní. Viz to vše v kancionale¹⁴⁶.

Modlme se.

Všemohúcí věčný Bože, kterýž jsi muže a ženu stvořiti a stav svatý manželský mezi všemi lidmi naříditi ráčil.

Tvé svaté milosti pokorně prosíme za všechny křesťanské manžely, kteříž v ten stav vstoupivše, radost i žalost, štěstí i neštěstí podnikati a snášeti se uvolili, račiž jim přítomný býti, milosti, pokoje, potěšení a požehnání tvého

¹⁴³ Závorka, *Písně chval*, G3b. Text viz Doplněk 2.

¹⁴⁴ Tamtéž, Kyrie na listech E27b – E29b. Text viz Doplněk 3.

¹⁴⁵ Tamtéž, G5a, G5b. Text viz Doplněk 4.

¹⁴⁶ Závorkův kancionál, *Písně chval*

uděliti, jimž by v tom svatém stavu za[List 293a]chování jsa, jméno tvé oslavovali a tobě i s plodem života svého s radostí sloužíc, spasení byli. Skrze Jezu Krista, Syna tvého. Jenž s tebou etc.

Jiná

Bože, račiž, prosíme, uslyšeti modlitby naše a ustanovení tvému, kterýmž jsi plození lidského pokolení nařídil, dobrotivě přítomen býti rač. Aby to, což se tvým původem spojuje, tvou pomocí zachováno bylo. Skrze Pána našeho, Jezu Krista, Syna tvého etc.

Jiná

Bože, kterýž jsi spojení manželského tak posvětití ráčil, aby v smlouvě manželské tajemství Krista a církve vyznamenal. Dejž, prosíme, aby manželství toto, kterémuž naše povinnost přísluhuje, tvým požehnáním naplněno bylo a jsouc tito manželé pobožně živi, viděti mohli syny synů svých a přišli v spolek odpočinutí svatých a do království nebeského. Skrze Pána našeho, Ježíše Krista¹⁴⁷ etc.

Epištola 1. k Kor 7. kap¹⁴⁸.

Viz. jiná na listu 32¹⁴⁹: o čem ste mi pak psali¹⁵⁰ etc.

Jiná epištola, k Efezským, v 5. kapitole¹⁵¹:

Manželky, poddány buďte manželům svým, jako Pánu, neb muž jest hlava ženy, jakožto i Kristus jest hlava církve a on spasitel jest těla jejího. Protož, jakož církev jest poddaná Kristu, taky ženy mužům svým poddány býti mají ve všem.

¹⁴⁷ Srov. Ř 7,25a

¹⁴⁸ 1. Kor 7,1–40

¹⁴⁹ Závorka, *Pravidlo služebností*, 32a; 32b. [Obsahem odkazu je Biblický text: 1. Kor 7,1–40]

¹⁵⁰ 1. Kor 7,1a

¹⁵¹ Ef 5,3.21–33

Manželé milujte manželky vaše, jako i Kristus miloval církev a vydal sebe samého za ni, aby ji posvětil, umyv ji obmytím vody skrze Slovo, aby učinil sobě slavnou církev, kteráž by neměla poškrvny, ani vrásky, ani co takového, ale aby byla svatá a neposkrvněná. Tak i muži mají milovati manželky své, jako těla svá. Nebo kdo miluje manželku svou, sebeť samého miluje. Žádnýť zajisté nikdá těla svého neměl v nenávisti, ale chová je a krmí, jakožto i Kristus církev proto, že sme oudové téhož těla jeho, z jeho těla a z jeho kostí. Protož opustí člověk otce i matku svou a bude se přidržeti manželky své a budou dva v jedno tělo. Tajemství toto veliké jest, ale to pravím o Kristu a o církvi. Ale však i vy obzvláště jeden každý manželku svou miluj a manželka boj se manžela svého.¹⁵²

Evangelium svatého Jana, v 2. kapitole¹⁵³: Stala se svatba¹⁵⁴ etc. Viz je na listu 28¹⁵⁵.

[List 293b] Jiné evangelium svatého Matouše, v 19. kapitole.

Za onoho času přistoupili zákoníci ku Pánu Ježíšovi, pokoušejíce ho a řkouce: Může-li člověk manželku propustiti pro kteroukoli příčinu?

Kterýž to odpověděv, řekl jim: zda-li jste nečtli, že kdož stvořil člověka, s počátku muže a ženu učinil je? A řekl: Protoť opustí člověk otce a matku a bude se přidržeti manželky své. I budou dva v jednom těle. A tak již nejste dva, ale jedno tělo. A protož, což jest Bůh spojil, člověk nerozlučuj.

Řekli oni: Proč jest pak Mojžíš rozkázal dáti list zapůzení a propustiti ji? Řekl jim: Mojžíš pro tvrdost srdce vašeho dopustil vám propouštěti manželky vaše, ale s počátku tak nebylo. Protož pravím vám, že kdožkoli

¹⁵² Ef 5,22–33

¹⁵³ Jan 2,1–11

¹⁵⁴ Jan 2,1a

¹⁵⁵ Závorka, *Pravidlo služebností*, 28a; 28b. [Obsahem odkazu je Biblický text: Jan 2,1–11]

propustí manželku svou (leč pro smilstvo) a jinou pojme, cizoložit'. A kdož propuštěnou pojme, také cizoloží.¹⁵⁶

Complenda.

Prosíme tebe, všemohúcí Bože, rač dáti Ducha tvého svatého manželům tvým, kteréž v ten stav povolávatí ráčíš, aby ním jsouc spravování pobožně obcovali v lásce, v svornosti a v svatém pokoji zůstávajíce, vše, což na ně dopouštěti ráčíš, trpělivě snášeli a tvé milosti ve všem věrně i s plodem svým sloužíc, do království tvého nebeského přišli. Skrže Ježíše Krista, Syna tvého, Pána našeho. Jenž s Otcem i s Duchem svatým¹⁵⁷ etc.

Požehnání obecné. Kteréž viz na listu 147¹⁵⁸. Místo Alleluia prózy třebaš i Patrem. Viz písničky o stavu manželském. Nebylo-li by kázání, spívati se má hned po Patrem, Complenda a požehnání. Po požehnání Te Deum laudamus.

¹⁵⁶ Mt 19,3–9

¹⁵⁷ Srov. Ř 7,25a

¹⁵⁸ Závorka, *Pravidlo služebností*, 147a; 147b. Text viz Doplněk 5

3.4.1. Doplnky k transkripci *Pravidel služebnosti*

Doplněk 1

[134a] Po vykonání modliteb, mají-li kteří v stav
manželský vstoupiti, mají oznámení býti.

Přátele milí. Jsou tu osoby, kteréž v stav svatý manželský vstoupiti miní ze
jména A. B. C. (ten a ten) [134b] den. Protož věděl-li by kdo, co do nich
nеспůsobného a manželství jich ku překážce, časně a pořádně to oznam.

Žádají pak po vás svatých modliteb, aby jim milý Pán Bůh ráčil dáti ten
stav v dobrém začítí a jej ke cti a chvále jeho milosti jim pak ku potěšení vesti
a v los svatých manželův přijíti. Podlé nichž se k vám přimlouvám etc. Pán
Bůh račiž nás uslyšeti a jim své svaté požehnání dáti.

Doplněk 2

[G 3b] Antifona

Přijdiž, ó, svatý Duše,
naplň tvých srece věrných žádostivých
a tvého milování i lásky v nich oheň zapal.
O, osvěcuji rozum jich,
zprav kroky k své vůli,
uved' víry jednotu v církvi tvé
v pravdě tebou shromážděné,
ať tě věčně chválíme,
alleluia.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Zapsáno v notovém zápisu

Doplněk 3¹⁶⁰

[List E28b] Jiné obecní: Každý potřikrat spívej. Mezi
ním písničky.

Kyrie eleison. [List E29a] Kriste eleison Kyrie eleison¹⁶¹.

¹⁶⁰ Na listech E27b – E29b je zapsáno několik textově i notové odlišných písní „Kyrie“. Cituji zde pouze jedno, dle textu „obecné“.

¹⁶¹ Zapsáno v notovém zápisu

Doplněk 4

[G5a] Et in terra

A na zemi pokoj lidem
obdařeným svatým Duchem,
kteříž dobrou vůli mají,
[G5b] v něm se dnešní den radují.¹⁶²

Chválice Boha mocného,
dobrořečice moudrého,
jemu se modlí samému,
klanějí se velebnému.

Děkujíc jemu ze všeho,
což on dává nejlepšího
z své hojné Božské milosti
a neobsáhlé moudrosti.

Řkouc všemohúcí náš Otče,
nebeský i zemský stvorče,
mocnější nad všechny krále,
jenž kraluješ neskonale.

O, Synu jednorozený,
Jezu Kriste nám poslaný,
Otcí rovný od věčnosti
přišels k nám v poníženosti.

Přijals naše přirození,
narodil se z čisté panny,
tudy jsi se s námi spojil,
hněv Otce svého ukojil.

¹⁶² Zapsáno v notovém zápisu

Duše svatý těšiteli,
všech věřících dařiteli,
rač nás v zármutcích těšiti,
modlitby naše slyšeti.

Nebs Ty s Otcem, z Synem náš Bůh,
uzdrav při nás každý neduh,
od nich pochodíš předivně,
my spolu ctíme tě slavně.

Beránku Boží jediný,
sňals naše hříchy i viny,
poslušen jsa svého Otce,
vykoupils věřící ovce.

Ty jsi naše všech naděje,
s Otcem svým věčně kraluje
v té slavné nebeské říši,
náš pane Kriste Ježíši.

S Duchem svatým v též slavnosti
Boha Otce na výsosti,
o, dejž, ať se tam dostanem,
řcemež spolu všickni amen.

Doplněk 5

[List 147a] A obrátě se k lidu, dává požehnání takto:

Nebeským požehnáním: Požehnejž nás Otec, Syn i Duch svatý, jediný Pán Bůh požehnaný na věky.

Kůr s lidem.

Amen.

A neb takto nejobyčejnější.

[List 147b] **D**ejž vám Pán Bůh

požehnání a ostříhejž vás,

okažiž vám Pán Bůh tvář svou a smiluj se nad vámi.

Obratiž Pán Bůh tvář svů k nám

a dejž nám pokoj věčný.¹⁶³

(Žáci a lid)¹⁶⁴

Amen

Jakž se dí amen, kněz zase zpívá tento verš. (Jako Hospodine všemohoucí Pane milý etc.)

Bdítež věrní požehnání jsouce Kristem vykoupení, onť se přimlouvá za vás, on rač sprovoditi vás. Alleluia.

Aneb touž notou:

Bdítež, jižť jest služba Páně nyní dokonána vážně, pomnětež Boha ctiti, on sám vás rač chrániti.

¹⁶³ Zapsáno v notovém zápisu

¹⁶⁴ Poznámka tištěná v notovém zápisu, vztahuje se ke slovu amen.

4. Srovnání Závorkových liturgických textů o manželství s vybranými oddíly agend a kancionálu

Způsobů, jak nejlépe porozumět historickému textu, je bez pochyb mnoho. Závorkovo literární dílo by se tak dalo zkoumat například v kontextu luterství na severní Moravě na přelomu 16. a 17. století v souvislosti dobových liturgických či kazuálních zvyků, z hlediska hymnologického a podobně. Jelikož text Závorkovy agendy a kancionálu, kterým se zde zabývám, pojednává o manželství, bylo mým původním záměrem nejprve pojednat o manželství v české i světové reformaci a vsadit pak Závorkovo literární dílo do tohoto kontextu. Jak jsem však následně zjistil, důsledné zpracování otázky pojetí manželství v české a světové reformaci mnohonásobně přesahuje kompetence bakalářské práce. To mimo jiné proto, že dle mého zjištění neexistují žádná souhrnnější díla, která by o této otázce komplexně pojednávala. Bylo by tak poté zapotřebí sestoupit ke studiu jednotlivých pramenů. Jelikož jsou hlavním důrazem této práce samotné texty Závorkova kancionálu a agendy a nikoli komplexní kritická reflexe souvisejících dobových pramenů, rozhodl jsem se od toho ustoupit.

Místo toho zde provedu srovnání Závorkových textů s jinými agendami a kancionálem protestantské tradice té doby. Na základě doporučení vedoucího práce jsou předmětem srovnání tato díla: *Kancionál český, jenž jest kniha písni duchovních evanjelistských přináležející k slavnostem a památkám vejročním nedělním i svátečním nikda prvé v tom pořádku od žádného na světlo nevydaný podlé české rubriky a pořádku církevního starobylého. K tomu i nešpor podlé téhož řádu ke všem památkám náležící. Složený a shromážděný od kněze Jakuba Kunvaldského učitele církevního v Starém Jitčíně, 1576. Vytištěno v*

Holomúci u Jana Olivetského. (Knihopis č. 4619.)¹⁶⁵ Dále *Agenda česká, to jest spis o ceremoních a pořádcích církevních, kterak se slovem Božím a svátostmi Kristovými lidu v Království českém pravdu evangelium svatého majícímu a milujícímu posluhovati má. ... Lipsko, Georg Deffner, 1581* (knihopis č. 79).¹⁶⁶ Nakonec *Agenda, a neb způsob oddávání k stavu manželskemu. Vytisťená v Kralicích léta 1580.* (Knihopis č. 82.)¹⁶⁷

Tyto tři prameny pocházejí z 80. a 90. let 16. století. Závorkův kancionál i agenda pak ze samotného počátku století 17. Všechna tato díla tedy vznikla zhruba v rozmezí třiceti let. Jak jsem již výše zmínil, všechny tři prameny, které zde uvádím ke srovnání, pocházejí z protestantské tradice. Jakub Kunwaldský, autor *Kancionálu českého*, byl „vyznání augspurského“¹⁶⁸, tedy luterán. *Agenda a neb způsob oddávání* pochází z pera českých Bratří¹⁶⁹, *Agenda česká* je stejně jako *Kancionál český* či Závorkovo literární dílo ve shodě s konfesí augsburskou, i když má poněkud konzervativnější luterský ráz.¹⁷⁰ Dle mého je tedy možné tyto prameny pokládat za vhodné ke srovnání.

Cílem tohoto srovnání je zařazení Závorkova díla do kontextu vybraných církevních tisků z období přelomu 16. a 17. století. Reflexi rozdílů či shod jednotlivých pramenů zakládám na srovnání rozsahu, obsahu, liturgie, případné metodiky pro kněze, citovaných Biblických textů, jednotlivých písní,

¹⁶⁵ Užitý exemplář pochází z Vědecké knihovny v Olomouci, se signaturou II 32. 375. (Jedná se o digitalizovaný dokument.)

¹⁶⁶ Užitý exemplář: ETF UK Praha, se signaturou I T 161, dostupný v rámci projektu Memoria (<http://www.memoria.cz/>) (jedná se o digitalizovaný dokument).

¹⁶⁷ Užitý exemplář: ETF UK Praha, se signaturou I M 23.

¹⁶⁸ Jireček, *Kunwaldský a jeho kancionál*, 1

¹⁶⁹ O této agendě se mi takřka nepodařilo dohledat žádnou sekundární literaturu. (Vyjma Daňková, *Bratrské tisky*, 101 (zde je uveden pouze název a datum tisku); Hrejsa, *Česká konfesse*, 568).

¹⁷⁰ Srov. *Agenda česká*, A 2b; Hrejsa, *Česká konfesse*, 409, 356

notových zápisů, grafického a strukturálního rozdělení kapitol, dohledání původu písní, motivace sepsání díla apod.

Ve srovnání kancionálů a agend jsem se zaměřil konkrétně pouze na části pojednávající o manželství. Proto tyto liturgické tisky nesrovnávám jako celek (obsahy předmluv, latinské předlohy, rejstříky, členění kapitol, či jednotlivých částí apod.).

4.1. Srovnání kancionálů

Důvodem sepsání kancionálu byl, jak pro Jakuba Kunvaldského, tak o několik desítek let později pro Tobiáše Závorku Lipenského, nedostatek duchovních a pobožných zpěvů uvedených v jednom graduálu nebo kancionálu v českém jazyce.¹⁷¹ Již tedy sama motivace k sepsání zpěvníku byla oběma autorům společná. Jakub Kunvaldský přitom, jak sám píše v *Předmluvě k každému pobožnému čtenáři*“, čerpal z některých graduálů či starých církevních písní.¹⁷² Závorka taktéž užíval starých i nových graduálů a antifonářů, psaných česky i latinsky.¹⁷³

Na první pohled je patrný rozdíl již v rozsahu. Závorka na sedmnácti listech předložil 14 písní, Kunvaldský pak na osmi listech 6 písní. U obou jsou jednotlivé písně opatřeny notovým zápisem nebo odkazem na list, kde byl již dříve příslušný notový zápis otištěn. Autoři kancionálů pravděpodobně postupovali technikou kontrafaktury. Na nový text užíli již existující nápěv. Jakub Kunvaldský navíc u několika písní odkazuje na melodie světských písní, které byly oblíbené na Moravě v druhé polovině 16. století. Dle těchto obecně

¹⁷¹ Srov. Kunvaldský, *Kancionál český*, list A 4b; Závorka, *Písně chval*, A 3a, A 3b

¹⁷² Srov. Kunvaldský, *Kancionál český*, A 4b

¹⁷³ Srov. Závorka, *Písně chval*, A 4a

známých lidových melodií se měly zpívat texty tištěné v kancionálu.¹⁷⁴ Pro příklad uvádím odkaz na melodii z písně „*Pan Jezu Krist k nám v svém příchodu prvním, jsúc odevšech hříchův čist, zasloužil lidem hříšným.*“ na listu L 20a: „*Jako: Věj větříčku z Dunaje etc.*“. (Závorka též uvádí, že „*Upravoval ... staré písně lidové*“¹⁷⁵). Přímý odkaz na nápěv lidové písně, jak je tomu právě u Kunvaldského, jsem v oddíle *O stavu svatém manželském* ovšem nedohledal.) Po grafické stránce se notové zápisy v kancionálech prakticky vzájemně neliší. V obou případech nejsou notové zápisy figurální. Neobsahují vícehlasé notové zápisy, ani zvláštní hudební znaky pro zpěváky či hudebníky.

V Kunvaldského kancionálu působí jednotlivé písně přehlednějším dojmem. Každá sloka totiž tvoří samostatný odstavec. Pro lepší orientaci je pak první písmeno prvního verše sloky povětšinou odsazené před okraj dalšího textu. Tento způsob rozdělení slok se ale vyskytuje jen u čtyř písní. Většinou se navíc jedná o akrostich. Jednotlivé verše jsou v obou kancionálech tradičně rozděleny lomítkem (/). Závorka sloky neuvádí v samostatných odstavcích. Odděluje je jen krátkou mezerou a grafickým znakem /.

Kunvaldský měl dále oproti Závorkovi v oblibě připisovat či věnovat některé písně vybraným osobnostem. Například moravské, slezské i slovenské šlechtě přiznávající se k augsburské konfesi či některým luterským kněžím¹⁷⁶. Pro příklad uvádím poznámku o připsání písně „*ke jménu*“ z „*Písně na řeč z knih ekleziastiku v 26. rozdíle.*“, která je na listu [L 19a] Kunvaldského *Kancionálu českého*: „*Složena ke jménu urozeného pána, pana Václava Bilika z Kornic a na Veseli etc.*“. V této písni je pak formou akrostichu vepsáno jméno onoho urozeného pána, kterému je píseň připsána. První písmeno začínajícího slova každé sloky je tedy předsazeno před zbytek textu.

¹⁷⁴ Srov. Jireček, *Kunvaldský a jeho kancionál*, 5

¹⁷⁵ Závorka, *Písně chval*, A 4a

¹⁷⁶ Srov. Jireček, *Dějiny literatury*, svazek I., 433; Jireček, *Kunvaldský a jeho kancionál*, 3

Poskládají-li se pak písmena, vyjde z toho věnování: „*PANU VVACLAVVOVVI BILIKOVVI Z KORNIC*. Pro lepší představu uvádím přepis písně spolu s grafickým zvýrazněním této zvláštnosti v příloze č. 1.

Krom písní, názvů a jejich věnování v oddíle *O stavu manželském* Kunvaldského kancionálu nic dalšího nenajdeme. Část Závorkových *Písní chval O stavu svatém manželském* začíná odkazy na Biblické verše (Gn 2,18 a Sír 26,3)¹⁷⁷. Dále uvádí určení některých písní: „*Před oddavky*“¹⁷⁸, „*Písnička modlitebná, dítkám a lidem mladým, když by se měli Catechismu učit, i jindy*“¹⁷⁹ ad.

Není pochyb, že měl Závorka při psaní svého kancionálu k ruce také Kunvaldského *Kancionál český*. Některé písně z oddílu „*O stavu svatém manželském*“ jsou totožné s písněmi Kunvaldského *Kancionálu českého*. Konkrétně se jedná o píseň „*Panu Bohu jest příjemný, řádný v světě stav manželský, neb jej sám zříditi ráčil, když prvního člověka stvořil.*“¹⁸⁰ Dále pak „*Ježíš Kristus k nám v svém příchodu prvním, jsouc ode všech hříchův čist, zasloužil lidem hříšným.*“¹⁸¹ a „*Bohu věčnému příjemný stav manželský, jim zřízený jest a v ráji ustavený.*“¹⁸². Závorkovy verze písní se od textu Kunvaldského kancionálu liší pouze ve změně tvarů, záměně některých slov či veršů. Je možné se domnívati, že Závorka píseň sám poupravil nebo čerpal z jiného pramene. V *Předmluvě k kněžím a pastýřům stáda Páně* ale, jak jsem již výše zmínil, na listu A 4a upozorňuje, že „*Tolikéž písně svaté svrchu připomenuté i jiné staré církevní od milých předkův našich skládané, aneb z jiných jazykův překládané bedlivě sem přehlédli a kdež smysl slov rytmy hrubě*

¹⁷⁷ Srov. Závorka, *Písně chval Božských*, Q 24b

¹⁷⁸ Srov. tamtéž, Q 29a

¹⁷⁹ Srov. tamtéž, R 1a

¹⁸⁰ Kunvaldský, *Kancionál český*, L 19a, L 19b; Závorka, *Písně chval*, Q 26b, Q 27a

¹⁸¹ Srov. Závorka, *Písně chval*, Q 27a, Q 27b; Kunvaldský, *Kancionál český*, L 20a, L 20b

¹⁸² Srov. Závorka, *Písně chval*, Q 27b - Q28b; Kunvaldský, *Kancionál český*, L 19b, L 20a

zlý byl, aneb nětco bezpotřebného nesrozumitelného od někoho proměněného, aneb jinam než k pravdě patřícího se nacházelo to sem vypustil neb opravil a to toliko slovem některým neb sillabou a jakž potřeba byla proměnil.“¹⁸³ Jakub Jireček ve své analýze Kunvaldského kancionálu navíc píše, že „*poetické ceny skladby Kunvaldského nemají; nejsouť než dosti prosaicky sestavené pravdy náboženské. Verš a jmenovitě rým velmi je nedbalý*“.¹⁸³ S největší pravděpodobností Závorka tyto písně přebral z kancionálu Jakuba Kunvaldského. V příloze č. 2 pro srovnání uvádím paralelně řazený přepis těchto tří písní ve verzi jak Tobiáše Závorky Lipenského, tak Jakuba Kunvaldského. Odlišnosti písní jsem pro lepší přehled graficky označil.

4.2. Srovnání agend

Část Závorkových *Pravidel služebností*, která popisuje, *kterak ženich s nevěstou oddáni býti mají*, začíná částí popisující úkony a náležitosti, které mají být splněny před uskutečněním sňatku. Konkrétně má být předem přezkoumán rodinný a případný příbuzenský stav ženicha a nevěsty, souhlas rodičů a vrchnosti apod. Pro případ, že ženich s nevěstou nejsou shledáni způsobilými k sňatku, je zde konkrétně popsáno, co má kněz činiti. Dále je úkolem kněze poučit novomanžele o manželství samém, oznámit vše církvi a na předcházejícím bohoslužebném shromáždění všechny informovat o záměru novomanželů. (Závorka na listu 134a samostatně popisuje promluvu k bohoslužebnému shromáždění, která by měla zaznít před uskutečněním sňatku.)¹⁸⁴ *Agenda česká*, v části *Kterak se ženich a nevěsta k stavu manželskému potvzovati mají*, na rozdíl od Závorkovy agendy nepopisuje

¹⁸³ Jireček, *Kunvaldský a jeho kancionál*, 4

¹⁸⁴ Srov. Závorka, *Pravidlo služebností*, 290a, 290b, 134a

žádné úkony či náležitosti, které by měl kněz před uzavřením sňatku uskutečnit či požadovat od novomanželů. Začíná ale podobně, jako je tomu u Závorky, a to povinností kněze „*tříkrát vůbec na kázání je oznamovati*“¹⁸⁵. Nechybí ani zde doslovná formulace takového oznámení.¹⁸⁶ *Bratrská Agenda při oddávání* tyto části zcela vynechává.

Jak *Pravidlo služebnosti*, tak *Agenda česká* i *Agenda při oddávání* dále pokračují popisem samotného svatebního shromáždění. Pro lepší přehled předkládám orientační nárys obsahu svatebních shromáždění všech tří agend:

Obsah svatebního shromáždění dle *Pravidel služebnosti* Tobiáše Závorky Lipenského:

- 1) Salutatio
- 2) Úvodní slovo
- 3) I. čtení, napomenutí
- 4) Oslovení manželů, vyřčení a zodpovězení otázek přezkoumávajících způsobilost osob k uskutečnění sňatku
- 5) Manželský slib
- 6) Modlitba manželů
- 7) Modlitba za novomanžele
- 8) Potvrzení
- 9) Výměna prstenů
- 10) Požehnání manželům
- 11) Verš zpíváný knězem
- 12) Přímluvná modlitba

¹⁸⁵ *Agenda česká*, 131

¹⁸⁶ Srov. tamtéž, 131

Bohoslužba konaná den po uskutečnění svatebního obřadu:

- 1) Píseň: antifona svatodušní
- 2) Píseň: Kyrie
- 3) Píseň: Et in terra
- 4) Modlitba
- 5) 1. čtení
- 6) 2. čtení
- 7) Kázání
- 8) Alleluia
- 9) Patrem
- 10) Complenda
- 11) Požehnání
- 12) Píseň: Te Deum laudamus

Obsah svatebního shromáždění dle *Agendy české*:

- 1) Napomenutí
- 2) 1. čtení: Gn 2. (Promluvení k manželům – svědectví, naučení a nařízení Písem svatých k stavu manželskému)
- 3) 2. čtení: Mt 19
- 4) 3. čtení: Ef 5.
- 5) Napomenutí (Kněz čte příslušné verše nejprve k ženichovi, poté k nevěstě, nakonec k oběma manželům.)
- 6) Poučení
- 7) Vyznání manželů
- 8) Manželský slib

- 9) Výměna prstenů
- 10) Požehnání novomanželů
- 11) Modlitba novomanželů
- 12) Modlitba za novomanžele
- 13) Píseň: Žalm 127

Bohoslužba konaná den po uskutečnění svatebního obřadu:

- 1) Píseň: O svatý přijdiž Duše
- 2) Píseň: Pánu Bohu jest příjemný, stav manželský jim zřízený
- 3) 1. čtení: 1. Kor 7.
- 4) Píseň: Pánu Bohu jest příjemný, řádný v světě stav manželský (zpívají žáci)
- 5) 2. Čtení: J 2.
- 6) Píseň: Pán Jezu Krist v svém příchodu prvním (zpívají žáci)
- 7) Kázání
- 8) Píseň: Tě Boha chválíme (zpívají žáci)
- 9) Modlitba
- 10) Požehnání

Obsah svatebního shromáždění dle Agendy při oddávání:

- 1) Salutatio
- 2) Introit (Mt 19.)
- 3) Poučení
- 4) Promluva k manželům, vyřčení a zodpovězení otázek přezkoumávajících způsobilost osob k uskutečnění sňatku

- 5) Manželský slib (uzavření manželské smlouvy)
- 6) Požehnání
- 7) Výměna prstenů
- 8) Modlitba
- 9) Závěrečná promluva (prosba o vyslyšení modliteb, seslání Ducha svatého a požehnání)
- 10) Napomenutí k pobožnému hodování

Na první pohled je patrné, že se agendy příliš neliší. Daly by se společně (přibližně) rozdělit na tři části. První část tvoří vstup. Jejím obsahem je salutatio, introit, čtení z Písma, napomenutí a poučení. Druhou část pak tvoří vyznání či promluva k manželům, manželský slib, výměna prstenů, požehnání novomanželům a modlitba novomanželů. V třetí části jsou již jen modlitby za novomanžele, přímluvné modlitby či závěrečná promluva.

Z této obecné struktury samozřejmě jednotlivé agendy místy vybočují. Závorka ve svých *Pravidlech služebnosti* má v první, tedy vstupní části znatelně více čtení Biblického textu. (Na listu 291a podává Závorka navíc rozsáhlý seznam Biblických odkazů vhodných k promluvě či poučení novomanželů.) *Agenda česká*, jako jediná, obsahuje píseň s notovým zápisem (na listu 149). V Závorkových *Pravidlech služebnosti* i v *Agendě české* se dále nachází část popisující bohoslužbu konanou následujícího dne po uskutečnění sňatku¹⁸⁷. Struktury obou těchto obsahů bohoslužeb jsou taktéž velmi podobné. V *Agendě české* jsou navíc tištěny písně, které jsou všechny vepsány pod notový zápis. Ty jsou konkrétně rozděleny na ty, které mají být zpívány žáky (na listu 154 – 156, 158 – 164) a ty, které jsou zpívány společně (na listech 150 – 153). Závorka v textu pouze odkazuje na písně svého kancionálu *Písně*

¹⁸⁷ Závorka, *Pravidlo služebnosti*, 292b – 293b; *Agenda česká*, 150 - 166

chval Božských (například na listu 292b). Bratrská *Agenda při oddávání* sice neobsahuje část pojednávající o bohoslužbě konané den po uzavření sňatku, zato je její součástí *Napomenutí k pobožnému hodování* (list 18). Totéž se nachází také v závěru *Agendy české* (list 166). *Agenda česká* i *Závorkovo Pravidlo služebností* obsahují oproti bratrské *Agendě při oddávání* zdatelně více instrukcí pro oddávajícího kněze, které většinou komentují praktické náležitosti liturgie, výběr Biblických textů apod. Na konci oddílu o stavu manželském *Agendy české*, list 166, je pak výčet doporučení oddávajícímu knězi, pojednávající o oddávání více párů při jednom bohoslužebném shromáždění, dále o nutnosti vedení církevních matrik atd.

4.3. Závěr srovnání

Z provedeného srovnání kancionálů je patrné, že se takřka žádným zásadním znakem neliší. Tomu napovídá i již zmíněný fakt, že jak Kunvaldský, tak Závorka byli motivováni stejnými skutečnostmi k sepsání svých kancionálů, čerpali pravděpodobně z podobných předloh (kancionály a graduály latinské i české) a v neposlední řadě i to, že Závorka (jsa si vědom nedostatků kancionálu Jakuba Kunvaldského) měl s největší pravděpodobností při ruce Kunvaldského kancionál při tvorbě svých *Písní chval*.

Přestože jsem výše ve srovnání agend našel více rozdílů, než tomu bylo v případě kancionálů, nenašel jsem žádnou natolik významnou odlišnost, která by stavěla tato liturgická díla proti sobě. Za spojující považuji výše popsanou strukturu, která je více či méně pozorovatelná u všech tří agend.

Formulováním podobností a rozdílů pramenů jsem nechtěl zdůraznit jen zvláštnosti Závorkových textů, ale též skutečnost, že *Pravidlo služebností* i *Písně chval* byly plnohodnotnými liturgickými texty a svým obsahem podrobně a autenticky představují podobu bohoslužebné praxe svátosti manželské na počátku 17. Století.

Závěr

V této práci jsem kriticky zpracoval dosud jinde nepublikované liturgické texty Tobiáše Závorky Lipenského, pojednávající o manželství, a to formou transkripce vybraných oddílů kancionálu a agendy a jejich následným srovnáním s bohoslužebnými texty té doby. Zde přepsanými texty Závorkových *Písní chval* a *Pravidel služebností* jsem představil konkrétní podobu bohoslužebné liturgie svátosti manželské v podání luterského kněze z počátku 17. století.

Srovnáním jsem zařadil Závorkovo dílo do kontextu vybraných církevních tisků té doby, poukázal na shody a rozdíly textů a vytvořil společnou strukturu liturgie, která demonstruje určitou podobnost pramenů.

V neposlední řadě jsem představil Závorkův život. Nastínil jsem mimo jiné jeho vzdělání, profesní a osobní život, konfesijní příslušnost, publikační činnost a také skutečnosti, které předcházely sepsání jeho liturgických tisků.

Jak jsem již výše zmínil, cílem této práce bylo zejména zpracování Závorkových liturgických textů pojednávajících o manželství. Při práci s těmito prameny jsem se mnohokrát setkal se skutečnostmi, které vybízejí k další rozsáhlé práci. Dalo by se tak například sledovat případně další zpracování Závorkových liturgických textů u autorů mladších bohoslužebných tisků či dobu jejich užívání. Za přínosné bych považoval též odborné hymnologické zpracování Závorkových písní, včetně dohledání latinských předloh apod. Dochovaná pozoruhodně rozsáhlá díla Tobiáše Závorky Lipenského poskytují velké množství materiálu hodného zpracování.

Jak jsem zmínil již v druhé kapitole této práce, Závorkovy bohoslužebné texty nezanikly bělohorskou tragédií. Doklady o jejich užívání sahají až do 18. století. Některé Závorkovy písně jsou dokonce otištěny v *Evangelickém zpěvníku*, který je užíván dodnes. Závorkovy texty nemusí být

jen předmětem zkoumání historiků. Jak jsem sám poznal, své místo mohou mít bez pochyb i v dnešní bohoslužebné praxi.

Seznam literatury

Prameny:

Agenda, a neb Způsob oddávanj k Stawu manželskemu. Wytisštěná [v Kralicích] Léta [1580]. (Knihopis č. 82)

Agenda česká, to jest spis o ceremoniích a pořádcích církevních, kterak se slovem Božím a svátostmi Kristovými lidu v Království českém pravdu evangelium svatého majícímu a milujícímu posluhovati má. [Lipsko, Georg Deffner] 1581. (Knihopis č. 79)

Bibli česká, tj., všecka svatá Písma, obojího, Starého i Nového zákona, opět v nově vydaná a vytištěná = Bible Melantrichova: Tato kniha Zákona obojího, Starého i Nového, od Boha, skrze Mojžíše i jiné svaté lidi, Ducha svatého vdechnutím sepsaná a vydaná, v něž se jistá a gruntovní vůle Boží oznamuje, aby každému věřícímu křesťanu k spasení jistému sloužila, jest... 5. vydání v Starém městě Pražském, prací a nákladem Jiřího Melantricha z Aventýnu, 1577. (Knihopis č. 1105)

Kancionál anebo zpěvové církve evangelitské, staří i noví, v jedno shromáždění, přehlédnutí a vůbec, pro čest a slávu Boží i vzdělání pobožných, od kněží Páně evangelitských vydání a s povolením konsystoře Pražské vytištění u Daniele Karla z Karlspergka 1620. (NK ČR, sig. 54 B 000052)

Katechismus, to jest sumovní obecné křesťanské učení pod otázkami a odpověďmi sebrané. Ve Velkých Němčicích u Václava Závorky Lipenského, léta Páně 1608 (Knihopis K03839)

KUNWALDSKÝ, Jakub. *Kancyonál Česky, Genž gest Kniha Pijsnij Duchownijch Ewangelistských, přináležející k Slawnostem a Památkám Wezročnijm, Nedělnijm, y Swátečnijm, Nikda prwé w tom Pořádku, od žádného na swětlo newydany, podle České Rubryky, a pořádku Cýrkewnjo starobylého. K tomu y Nesspor, podle téhož řádu, kewssem Památkám náležijcí. Wytisstěno w Holomúcy: V Jana Oliwetského, 1576. (Knihopis č. 4619)*

TŘANOVSKÝ, Jiřík, *Cithara Sanctorum: Písne duchovní, staré i nové, kterýchž církev křesťanská při výročních slavnostech a památkách ... užívá, k nimž přidány sou písne D. M. Lutherá, téměř vsecky z německé řeči do naší slovanské přeložené. Od někdy K. Jiříka Třanovského, služebníka Páně, při církvi Svato-Mikulášské v Liptově. V Trenčíně u Impressy Nikodéma Čížka, léta 1659. (Knihopis č. K16306)*

ZÁVORKA LIPENSKÝ, Tobiáš. *Pjsnie Chwál Božských: To gest: Spěwowé Swatij Cýrkewnij | Stařij y Nowij | z Gradualů, z Antyphonářů | y giných wssech Duchownijch Pjsnij Latinských y Českých | kterýchž se w Shromážděních Swatých Cýrkewnijch od starodáwna požjwalo, a požjwá: Pro rozssýřenij Cti a Chwály Pána Boha Wssemohúcího | w Trogicy gediného: A pro wzdělánj spasytedlné w Božj Prawdě wssechněch wěřijcích Křestianůw | Slawného a rozssýřeného Jazyku Slowanského vřjwagijcích: W nowě bedliwě podle Slowa Božjho přehljdnutj, shromážděnj, sprawenj, a složenj: Od Kněze Tobiásse Záworky Lipenského Děkana Daubrawnického. [W Praze, u Jiříka J. Dačického] Wytisstěno a dokonáno léta Páně 1606. (Knihopis č. 17 175)*

ZÁVORKA LIPENSKÝ, Tobiáš. *Prawidlo Služebnostij Cýrkewnijch: To gest: Shromážděnj wsseho społu, Cžehož se při Služebnostech Páně w Cýrkwi Swaté od starodáwna vžjwalo a vžjwá. Od těch kteřjž w Jazyku Českém Služebnosti Božj konagj.* [Ve Velkých Němčicích u Židlochovic 1607.] (Knihopis č. 17 177)

ZÁVORKA LIPENSKÝ, Tobiáš. *Zpívání pohřební staré i nové, shromážděné a složené od kněze Tobiáše Závorky Lipenského.*, Jiřík Štyrsa, Praha 1592, dopsáno 29. Června 1591. (Knihopis č. 17 178)

Sekundární literatura:

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad, 6. Vyd., Praha: Biblická společnost, 1992

DAŇKOVÁ, Mirjam, *Bratrské tisky Ivančické a Kralické*, Praha: nákl. Národního Musea, v generální komisi Matice České, 1951

HALAMA, Ota, *Coena Dominica Bohemica*, studijní texty UK ETF v Praze, Praha: Evangelická teologická fakulta UK, 2006.

HREJSA, Ferdinand, *Česká konfesse, její vznik, podstata a dějiny*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1912.

HRUBÝ, František, Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou., in: J. PEKAŘ, J. ŠUSTA, Fr. HRUBÝ, *Český časopis historický* (1935), Praha: Politika, 1935, str. 1 – 40.

INDRA, Bohumír, *Rok narození a úmrtí Tobiáše Závorky Lipenského*, in: HRABÁK, Josef, *Listy filologické* 100, Praha: Československá Akademie věd, 1977, str. 163 – 164.

INDRA, Bohumír, *Tobiáš Závorka Lipenský*, in: SOBOTÍK, Bohumil, *Slezský sborník*, ročník 46. (6.), Opava: Pokrok 1948, str. 126 – 134.

JIREČEK, Josef, *Dějiny literatury české*, díl 1: Slovník životopisný a knihoslovní, svazek 2, Praha 1876.

JIREČEK, Josef, *Jakub Kunwaldský a jeho kancionál*, in: ROYT, Václav, *Časopis Matice Moravské*, Brno, 1874.

KONRÁD, Karel, *Dějiny posvátného zpěvu staročeského od 15. věku do zrušení literátských bratrstev*, Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna (V. Kotrba), 1893.

OTTO, J., *Ottův slovník naučný*, ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, díl 27, Praha: J. Otto 1908

RADIMSKÝ, Jiří, *Tobiáš Závorka Lipenský*, in: FREL, Antonín, *Záhorská kronika*, ročník 27, číslo 5, Přerov: J. Strojil 1950, str. 49 – 51.

SMOLÍK, Josef, SMOLÍK, Zdeněk, HREJSA, Bohuš, *Evangelický zpěvník*, 1. vyd., Karlsruhe: Synodní rada Českobratrské církve evangelické, 1979.

SRB, J., *Dějiny hudby v Čechách a na Moravě*, Praha: Matice česká, 1891.

Elektronické zdroje

Databáze českých duchovních písní tištěné kancionálové produkce 16. – 18. století, Hymnorum Thesaurus boemicus [online databáze], Kabinet pro klasická studia AV ČR, Oddělení dokumentace a výzkumu kulturního dědictví v českých zemích, (cit. 17. 4. 2013). URL: <http://www.clavmon.cz/clavis/index.htm>

Databáze českých starých tisků [online databáze], Filozofický ústav Akademie věd ČR – Kabinet pro klasická studia (cit. 10. 3. 2013). URL: <http://db.knihopis.org/>

Databáze slovníků staré češtiny [online databáze], oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., (cit. 24. 2. 2013). URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>

Digitální knihovna Manuscriptorium [online databáze], (cit. 14. 4. 2013). URL: <http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php>

Obecné ediční zásady [online], oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., (cit. 23. 2. 2013). URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni/edicni-zasady>

Vědecká knihovna v Olomouci [online databáze], (cit. 14. 4. 2013). URL: <http://www.vkol.cz/cs/>

Přílohy

Příloha 1. Akrostich v *Písni na řeč z knih ekleziastiku*

Jakub Kunvaldský, *Kancionál český*

Píseň na řeč z knih ekleziastiku v 26. rozdíle.

Složena ke jménu urozeného pána, pana Václava Bilika z Kornic a na Veseli etc.

Jako: Všemohúcí Bože věčný, patř etc. F18.

[L 19a] **P**anu Bohu jest příjemný

řádny v světě stav manželský,
neb jej sám zříditi ráčil,
když prvního člověka stvořil.

A protož jej vychvaluje,
Slovo Boží zvelebuje,
v knihách eklesiastika
činí se o něm velká zmínka.

Neb dí, že blahoslavený
požehnaný naplněný
jest kdož má dobrou manželku
bude živ s ní dlouhého věku.

V pokoji mnohá léta

zachová svého života
skrze silnou zdravou ženu
neb jest ku potěšení jemu.

Velmi dobrý díl od Boha
vzal ten nad bohatství mnohá
kdož jest obdařen tím darem
mát' jistě býti čeho vděčen.

A tím darem bývá poctěn
kdož má svatou boží bázeň
tudy za své z víry skutky
má zde znamení Boží lasky.

Což jim více propujčeno
od Boha na světě dáno
bohactví nebo chudoba
v tom se spolu veselí oba.

Láska rozšaffné manželky
těší muže svého vždycky
roztučnějí jeho kosti
živ na tomto světě v radosti.

A zvlášť moudrá mlčelivá
žena svatá a stydlivá
jestiť milost nad milosti
nemá žádné váhy i hodnosti.

Vkráse i také v jasnosti
dobrá žena v podobnosti

slunci jasně svítícímu
nebo čest činí všemu domu.

O, nač jest pravá lucerna

V domu tmavém rozsvícena
když pobožnost ctnost miluje
zlosti neřády přetrhuje.

VV tom ženy krásy záleží

když [L 19b] když má stud a bázeň Boží
podobna k sloupu zlatému
stříbrnou podnož majícímu.

I toho všeho jest základ

v světě ten nejdražší poklad
když jsou Boží příkazaní
v srdci složena ctnostné ženy.

Boží toto ustavení

manželství v světě zřízení
církev svatá znamená
s ní Kristus své spojení mívá.

Iakož muži manželka ctná

jest milá i také vzáctná,
tak Kristus své potěšení
má zde s církví svatou spojení.

Libost Páně v tom největší

když Slovo jeho nejdražší
církev svatá zachovává,

tim se rozmáhá jeho sláva.

KOmuž Bůh dal to poznati
má se s čeho veseliti
že Kristus ženích nejlepší
jest spasitel všech věrných duší.

V VIny mnohé nedostatky
církvě své odpouští všechny
neb za ně dosti učinil
když smrt podstoupil krev svou vylil.

Z toho manželuom naučení
by hodně v svém povolání
v lásce manželský bydleli
na Kristovu lásku pomněli.

KORuny nejdražší dojdou,
když v té víře z světa sejdou
slušíť o to péči míti
zde z víry v dobrém prospívati.

NI žádná práce takovým
není těžká kdož v tom dobrým
v naději právě prospívá
odplatu věčnou obdržívá.

Ctný ženichu jezu Kriste
náš choť svou v tvé pravdě jisté
rač ostříhati do smrti
dejž odplatu věčnou po smrti.

Příloha 2. Paralelní přepis vybraných písní kancionálu Jakuba Kunvaldského a Tobiáše Závorky Lipenského

Obsahem této přílohy je paralelně řazený přepis podobných verzí tří písní Kunvaldského *Kancionálu českého* a Závorkových *Písní chval*. V levé části strany vždy uvádím starší verzi písně z kancionálu Jakuba Kunvaldského, v pravé pak písně v podání Tobiáše Závorky Lipenského. V Závorkových textech též pro lepší přehled podtržením označuji odlišnosti od textu Jakuba Kunvaldského. Pakliže je v jednom z pramenů vynechána či přidána sloka, v druhé verzi jsem pouze zanechal prázdné místo. Též jsem se snažil zachovat rozdělení veršů jednotlivých verzí písní, které se v některých případech liší. Z estetického hlediska proto nemusí vždy verze graficky odpovídat.

Verze písně z <i>Kancionálu českého</i> Jakuba Kunvaldského	Verze písně z <i>Písní chval</i> Tobiáše Závorky Lipenského
--	--

[L 19a] Píseň na řeč z knih ekleziastiku v 26. rozdíle.

Složena ke jménu urozeného pána,
pana Václava Bilika z Kornic a na
Veseli etc.

Jako: Všemohúcí Bože věčný, patř etc.

Panu Bohu jest příjemný

Panu Bohu jest příjemný

řádný v světě stav manželský,
neb jej sám zříditi ráčil,
když prvního člověka stvořil.

A protož jej vychvaluje,
Slovo Boží zvelebuje,
v knihách eklesiastika
činí se o něm velká zmínka.

Neb dí, že blahoslavený,
požehnaný, naplněný
jest, kdož má dobrou manželku,
bude živ s ní dlouhého věku.

V pokoji mnohá létha
zachová svého života
skrže silnou zdravou ženu,
neb jest ku potěšení jemu.

V velmi dobrý díl od Boha
vzal ten nad bohatství mnohá,
kdož jest obdařen tím darem,
máť jistě býti čeho vděčen.

A tím darem bývá poctěn,
kdož má svatou Boží bázeň,
tudy za své z víry skutky
má zde znamení Boží lasky.

Což jim více propůjčeno,
od Boha na světě dáno
bohactví nebo chudoba,
v tom se spolu veselí oba.

Láska rozšaffné manželky

řádný v světě stav manželský,
neb jej sám zříditi ráčil,
když prvního člověka stvořil.

A protož jej vychvaluje,
Slovo Boží zvelebuje,
v knihách eklesiastika
činí se o něm velká zmínka.

Praví, že blahoslavený,
požehnáním naplněný
jest, kdož má dobrou manželku,
bude živ s ní dlouhého věku.

V pokoji za mnohá léta
zachová svého života
skrže silnou zdravou ženu,
neb jest ku potěšení jemu.

Velmi dobrý díl od Boha
vzal ten nad bohatství mnohá,
kdož jest obdařen tím darem,
máť jistě býti čeho vděčen.

Tím darem ten bývá poctěn,
kdož má svatou Boží bázeň,
tudy za své z víry skutky
má zde znamení Boží lásky.

Což jim více propůjčeno,
od Boha na světě dano
bohatství nebo chudoba,
v tom se spolu veselí oba.

Rozšaffnost ctnostné manželky

těší muže svého vždycky,
roztučnějí jeho kosti,
živ na tomto světě v radosti.

A zvlášť moudrá mlčelivá
žena svatá a stydlivá,
jestiť milost nad milosti
nemá žádné váhy i hodnosti.

V v kráse i také v jasnosti
dobrá žena v podobnosti,
slunci jasně svítícímu
nebo čest činí všemu domu.

O, nač jest pravá lucerna
v domu tmavém rozsvícena,
když pobožnost ctnost miluje,
zlosti neřády přetrhuje.

V v tom ženy krása záleží,
když [L 19b] má stud a bázeň Boží,
podobna k sloupu zlatému,
stříbrnou podnož majícímu.

I toho všeho jest základ
v světě ten nejdražší poklad,
když jsou Boží příkazaní
v srdci složena ctnostné ženy.

Boží toto ustavení
manželství v světě zřízení
církev svatá znamená,
s ní Kristus své spojení mívá.

Jakož muži manželka ctná

těší muže svého vždycky,
roztučnějí jeho kosti,
živ na tomto světě v radosti.

Zvlášť moudrá mlčelivá
žena svatá a stydlivá,
jestiť [Q 27a] milost nad milosti
nemá žádné váhy hodnosti.

V kráse ušlechtilých ctnosti
dobrá žena v podobnosti,
slunci na výsost vzešlému
nebo čest činí všemu domu.

Jestiť jako svíce jasná
v domu tmavém postavená,
když pobožnost ctnost miluje,
zlost neřády přetrhuje.

V tomť ženy krása záleží,
když má stud a bázeň Boží,
podobná k sloupu zlatému,
stříbrnou podnož majícímu.

A toho všeho jest základ
ve světě ten nejdražší poklad,
když jsou Boží příkázání
složena v srdci ctnostné ženy.

Boží toto ustavení
manželství v světě zřízení
církev svatou znamená,
s níž Kristus Pán své spojení má.

Neb jakž muži manželka ctná

jest milá i také vzáctná,
tak Kristus své potěšení
má zde s církví svatou spojení.

Libost Páně v tom největší,
když Slovo jeho nejdražší
církev svatá zachovává,
tím se rozmáhá jeho sláva.

Komuž Bůh dal to poznati,
má se s čeho veseliti,
že Kristus ženich nejlepší
jest spasitel všech věrných duší.

V viny mnohé nedostatky
církví své odpouští všechny,
neb za ně dosti učinil,
když smrt podstoupil, krev svou vylil.

Z toho manželům naučení,
by hodně v svém povolání,
v lásce manželský bydleli,
na Kristovu lásku pomněli.

Koruny nejdražší dojdou,
když v té víře z světa sejdou,
slušit' o to péči mítí,
zde z víry v dobrém prospívati.

Ni žádná práce takovým
není těžká, kdož v tom dobrým
v naději právě prospívá,
odplatu věčnou obdržívá.

Ctný ženichu Jezu Kriste,

jest milá i také vzáctná,
tak Kristus své potěšení
má zde s církví svatou spojení.

Pán v tom libost má největší,
když Slovo jeho nejdražší
církev svatá zachovává,
tím se rozmáhá jeho sláva.

Z tohoť má veselá býti
církev, když to můž poznati,
že Kristus ženich nejlepší
jest spasitel všech věrných duší.

Viny mnohé nedostatky
církví své odpouští vždycky,
neb za ně dosti učinil,
když smrt podstoupil, krev svou vylil.

Z toho manželům naučení,
by hodně v svém povolání,
v lásce manželský bydleli,
na Kristovu lásku pomněli.

O, Bože předobrotivý,
na svůj lid velmi laskavý,
zachovejž tvé nařízení
v čistém užívání na zemi.

Pojíž sam svaté manželství,
dejž v něm svaté tovaryšství,
ať by z sebe potěšení
měli v tomto zdejší bydlení.

Ženichu náš, Jezu Kriste,

náš choť svou v tvé pravdě jisté,
rač ostříhati do smrti,
dejž odplatu věčnou po smrti.

církev svou v pravdě tvé jisté,
rač ostříhati do smrti,
a potom rač v nebe uvesti. Amen.

Jako: Věj větříčku z Dunaje etc.

[L 20a] **P**an Jezukrist
k nám v svém příchodu prvním
jsouc ode všech hříchův čist,
zasloužil lidem hříšným.

[L 20b] Nejprv práva
v ráji potraceného
jsouc on Pán náš i hlava,
spomohl nám z pádu toho.

Měl v paměti
také i stav manželský,
ráčil ho posvětit
skrz slavný skutek Božský.

A to jistě
v čas náramně potřebný,
když v galilejském městě
v Káně byl, jsouc pozvaný.

Na svatbě tu
člověka pobožného
obveselení v Kristu
vzali, jsou hosté jeho.

Dar nejdražší
sobě přítomný měli,
řeči nejpotřebnější
z oust Páně jsou, slyšeli.

Lépe bylo

[Q 27a] **J**ežíš Kristus k nám v svém
příchodu prvním
jsouc ode všech hříchův čist,
zasloužil lidem hříšným.

[Q 27b] Nejprv práva v ráji potraceného
jsa on Pán náš i hlava,
spomohl nám s pádu toho.

Měl v paměti také i stav manželský,
ráčil ho posvětit
skrz slavný skutek Božský.

A to jistě v čas náramně potřebný,
když v galilejském městě
v Kaně byl, jsouc pozvaný.

Na svadbu tu,
člověka pobožného,
skrz nějž obveselení vzali, jsou hosté jeho.

Nejvyššího sobě přítomná měli,
řeči nejpotřebnější
od něho jsou, slyšeli.

Lépe bylo řeči Páně slyšeti,

řeči Paně slyšeti,
nežli což světu mílo
kratochvíl provoditi.

Někteří to
s radostí přijímali,
ale bezbožní na to
málo pamatovali.

Znal Pán všecká
jejich srdci myšlení,
ale však jeho láska
nepřestal dobrodiní.

Jakž jest poznal
při svatbě nedostatek,
ihned rychle vykonal
Božský veliký skutek.

A to v ten čas,
když jsou vína neměli,
Kristům služebníkům hlas
stal se, by nemeškali.

Nalévati
vody v stoudve kamenné,
kterouž rozkázal nésti
mezi hosti pozvané.

Kterak divně
v víno jest obrácena,
Pán to učinil mocně,
tím svatba zvelebená.

Odtud všickni,

nežli což světu mílo,
kratochvíl provoditi.

Někteří to s radostí přijímali,
ale bezbožní na to
málo pamatovali.

Znal Pán všecka jejich srdce myšlení,
ale však jeho láska
nepřestal dobrodiní.

A jakž poznal při svadbě nedostatek,
ihned rychle vykonal
Božský veliký skutek.

A to v ten čas, když jsou vína neměli,
Kristůy k služebníkům hlas
stal se, by nemeškali.

Nalévati vody v štandavě kamenné,
kterouž rozkázal nésti
mezi hosté pozvané.

Ach, jak divně v víno jest obrácená,
Pán to učinil mocně,
tím svadba zvelebená.

Z toho všickni manželé Bohu věrní

aby se utvrdili,
manželé Bohu věrní
své posilnění měli.

Vidouc v stavu
svém mnohé nedostatky,
věřili Páně Slovu,
že jest též mocí vzdychky.

Jakž jest o něm
v Káně ráčil spomoci,
že až podnes svým věrným
jest přítomen svou mocí.

Což manželé
sobě připomínajíc,
mají každičké chvíle
usilovati nejvíc.

Aby Páně
bázeň každý čas měli,
neopustíť konečně
Bůh jich v nižádnou chvíli.

Dá na světě
jim hojné požehnání
a po časném životě
v nebesích přebývání.

v svých zármutcích se těšte,

jsouc v víře posilnění.

Že Pán Bůh vás má v své Božske paměti,

zármutky, nedostatky

chce rychle proměnit.

Jakž jest o něm ráčil v Kaně pomoci,

tak až podnes svým věrným

jest přítomen svou mocí.

Manželé všickni tomu cele věříc,

mají každičké chvíle

na to mysliti nejvíc.

Aby Páně bázeň každý čas měli,

neopustíť konečně

Bůh jich v nižádnou chvíli.

Pane Kriste, pomniž na své

v zármutcích,

rač dáti se množiti

v víře, v dobrých skutcích.

Udílejž nám zde svého požehnání

a po tomto životě

vezmi v tvé kralování. Amen.

[L 19b] Jako: Král nad králi, Pán nad pány etc.

Panu Bohu jest příjemný

Stav manželský jim zřízený,
nejprve v ráji ustavený.

Figuru nese spojení
Krista s církví sjednocení
skrže jeho zasloužení.

Rada vši svaté Trojice
ten stav ustanovující,
prohlásila se mluvící.

A není' dobré žádnému
člověku být samotnému,
učiníme pomoc jemu.

Dopustil Pán Bůh dřímotu
hned na Adama v ráji, tu
stvořil Evu, pannu svatou.

Rozum nemuž postatčiti,
jak ráčil kost z boka vzíti,
tak člověku pomoc dáti.

Jakž Adam procítil ze sna
poznal, že ta krásná panna
jest z kosti jeho stvořena.

[L 20a] Chvály hodný skutek Páně
oblíbil Adam náramně,
vzal tovaryšku radostně.

Bohu věčnému příjemný

stav manželský jim zřízený
jest a v ráji ustavený.

[Q 28a]Blahoslavena Trojice,
ten stav ustanovující,
prohlásila se mluvící.

Řka, není' dobře jednomu
člověku být samotnému,
učiníme pomoc jemu.

A hned dopustil dřímotu
Bůh na Adama v ráji, tu
stvořil Evu, pannu svatou.

Rozum nemuž vystačiti,
jak ráčil kost z boku vzíti,
tak člověku pomoct dáti.

Jakž Adam procítil ze sna
poznal, že ta krásná panna
jest s kostí jeho stvořená.

Chvály hodný skutek Páně
oblíbil Adam náramně,
vzal tovaryšku radostně.

Odtud jest puovod manželství
dvou v společném tovaryžství
k Boží chvale i také cti.

Všickni aby ten řád znali,
tak na světě se množili,
k dědictví věčnému rostli.

A po pádu požehnání
majíc Boží zaslíbení,
došli v Páně zasloužení.

K tomu jsou příklady hojné
nám v Písmích pozůstavené,
o prvních svatých napsané.

Láskou Boží jsouc spojeni,
v stavu manželském na zemi
obcovali v svaté bázni.

Do toho stavu vstupujíc,
v Bohu své douffání majíce,
modlili se jemu věříc.

Ruku svou že on vztáhnůti
ráčí nad nimi držeti,
v těžkostech neopouštětí.

Byl jest Tobiáš takový
mládenec velmi pobožný,
když vstupoval v stav manželský.

Svou manželku napomínal,
spolu s ní k modlitbě povstával,

Odtud jest původ manželství
dvou, v společném tovaryšství
k Boží chvále i také cti.

Kdož chtí v tento stav
vstoupiti,
majít' k Bohu zření míti,
jeho milosti prositi.

By tovaryše dobrého
sám ukázal a od zlého
ráčil otcovsky chrániti,
k dobrému napomáhati.

Takt' jest činil prvním svatým,
bráně jich laskavě před zlým,
dopomahal k věcem dobrým.

Příklad jest na panně Sáře,
Izáka obdařil štědře,
jiným mnohým činil dobře.

Tobiáš mládenec ctnostný,
když vstupoval v stav manželský,
hledal velebností Božský.

Svou manželku napomínal,
spolu s ní k modlitbě povstal,

takto Boha svého vzýval.

K tobě, Pane Bože, volám,
znajíc, žes nejmocnější Pán
chvály hodny na věky sám.

Ej tebeť nebe i země,
Moře, všechny věci jiné
chválí pro skutky tvé divné.

Muže prvního učinil,
Adama z hlíny jsi stvořil,
tovaryškou jej obdařil.

Z té důvěrnosti já k tobě
volam v této mé potřebě,
srdce mé známé jest tobě.

Smilstvo že v ošklivosti mám,
protož manželku pojímám,
pro milost plodu ji žádám.

V němž by bylo požehnáno
jméno tvé oslavováno,
tvé království vzděláváno.

Ráčil jej Bůh uslyšeti,
s manželkou mu štěstí dáti,
ve všem dobrém rozmnožiti.

Člověku bohobojnému
činí též Pán Bůh každému,
kdož se dověřuje jemu.

Od něho všickni manželé,
douffajíce v něho cele,
mají pomoc každé chvíle.

takto Boha svého vzýval.

K toběť, Pane Bože, volám,
znajíc, žes nejmocnější Pán,
chvály hodný na věky sám.

Tebet' nebesa i země,
moře, všechny věci jiné
chválí pro skutky tvé divné.

Mužes prvního učinil,
Adama z hlíny jsi stvořil,
tovaryškous ho obdařil.

Že i mne také hříšnému
dáš tovaryšku ctnou věrnou,
prosím, z důvěrnosti pravou.

Smilstvo že v ošklivosti mám,
protož manželku pojímám,
pro milost plodu ji žádám.

V němž by bylo požehnáno
jméno tvé oslavováno,
tvé království vzděláváno.

Ráčil jej Bůh uslyšeti,
s manželkou mu štěstí dáti,
ve všem dobrém rozmnožiti.

Tak i Pán Bůh činí každému
člověku bohobojnému,
kdož se v tom utíká k němu.

Bože, jenž všechno spravuješ,
v potřebách své slyšeti chceš,
k nim se milostně skloňuješ.

Větší nadto požehnání
pro Kristovo zasloužení
vezmou věčné potěšení.

Amen, dejž to milý Pane,
ať v tom stavu ctně trváme,
věčné radosti dujdeme.

Uslyš k sobě volající,
bud' manželův věrný snoubci,
chraň je před d'ábelskou mocí.

O dejž jim své požehnání,
dej v zármutcích potěšení,
ať tobě slouží [Q 28b]vždy z bázní.

Amen, dejž to milý Pane,
ať v tom stavu ctně trváme,
potom v tvou slávu přijdeme. Amen.